

**UCHWAŁA NR IV/33/2019
RADY GMINY GIZAŁKI**

z dnia 27 lutego 2019 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Gizalki na lata 2019 – 2022”.

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami gminy Gizalki na lata 2019 – 2022”, który stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Gizalki.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady

Roman Rojewski

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY GIZAŁKI
NA LATA 2019 - 2022**

OPRACOWANIE:
Jakub Danielska
ewidencjazabytkow@gmail.com

LISTOPAD 2018

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	23
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	23
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	30
5.2.1. Charakterystyka gminy	31
5.2.2. Historia gminy Gizałki	32
5.3. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne	44
5.3.1. Historyczne układy przestrzenne na terenie gminy	44
5.3.2. Architektura i budownictwo	49
5.3.1. Dziedzictwo niematerialne	53
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	55
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	56
5.4.2. Zabytki ruchome	56
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	57
5.6. Zabytki archeologiczne	59
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT	66
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	69
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	73
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	75
9.1. Dotacje	76
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	81
9.3. Środki europejskie	83
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków	87
11. Bibliografia	89
12. Spis tabel i zdjęć	90

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiły się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Gizałki (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Gizałki. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Wójta, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania

konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.
 - **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.
 - **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:
1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.
 - **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.
- Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:
- **Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. 2018 r. poz. 10).
 - **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu

i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1202 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 121 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 450 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczania i noszenia.
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 720 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574 ze zm.) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 217 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Obecnie przygotowany jest projekt Krajowego programu na lata 2018 - 2021. Obowiązujący dotychczasowy program zakończył się w dniu 31 grudnia 2017 r.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2018 - 2021 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

• **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków,

księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach

funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020**

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• **Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030**

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017 - 2020, Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku;
- **powiatowym:** Strategia Rozwoju Powiatu Pleszewskiego 2014+, Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Pleszewskiego na lata 2014 - 2017 z perspektywą na lata 2018 - 2021.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017 - 2020**

Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017 - 2020 został przyjęty uchwałą nr XXXVIII/901/17 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 27 listopada 2017 r. Jest to trzecia edycja Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego.

Podstawowym zadaniem programu jest stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. W dokumencie, omówione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne województwa wielkopolskiego oraz przedstawiony został w formie tabelarycznej zasób zabytków nieruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, a także znajdujących się w ewidencji zabytków z terenu poszczególnych powiatów województwa.

W Programie wyznaczono siedem celów wraz z zadaniami, które będą realizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego w miarę posiadanych środków. W celu 1, Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania, wymieniono zadanie 1, m.in.: Realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych - zapewnienie w budżecie Samorządu Województwa środków finansowych na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków nieruchomych i ruchomych, będących własnością różnych podmiotów, a znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego. Następnie w celu 3, Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych, wymieniono zadanie 1, Promocja dziedzictwa lokalnego, a w nim m.in., wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej i promocja lokalnych produktów w mediach. W zadaniu 2, Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wyróżniono propagowanie rozwoju turystyki w obiektach zabytkowych (np. konkurs na najlepszy obiekt turystyczny na obszarach wiejskich w Wielkopolsce). W celu 4,

Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych, wymieniono zadanie 1, Upowszechnienie wiedzy o regionie, a w szczególności, wspieranie projektów edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu oraz wspieranie konkursów skierowanych do młodzieży, dających możliwość poznania i docenienia regionalnego przekazu dziedzictwa kulturowego i rozwój placówek muzealnych, skansenów, a także wspieranie publikacji dotyczących dziedzictwa regionalnego. Następnie sformułowano cele: 5, Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne; 6, Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami i 7, Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

• **Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020**

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020, przyjęta została uchwałą nr XXIX/559/12 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 17 grudnia 2012 r. Jest to aktualizacja Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku, przyjętej uchwałą nr XLII/692A/05 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 17 grudnia 2005 r. Strategia określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne te stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym, również poprzez zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Wizja Wielkopolski: Wielkopolska 2020 roku - w wyniku stopniowego osiągnięcia celów strategii ma być regionem inteligentnym, innowacyjnym i spójnym.

Misją określoną w strategii jest:

- Skupienie wszystkich podmiotów działających na rzecz wzrostu konkurencyjności regionu, poprawy warunków życia mieszkańców oraz odsunięcia perspektywy zapaści demograficznej.
- Uzyskanie efektu synergii przez stworzenie spójnej koncepcji wykorzystania środków publicznych.
- Wykorzystanie własnych instrumentów dla uzyskania efektu dźwigni.

Cel generalny strategii: Efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa, służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju. Dla celu generalnego ustalono osiem celów strategicznych, wraz z celami operacyjnymi. W ramach obszaru ochrony środowiska i ochrony dziedzictwa kulturowego, wyznaczone następujące cele:

Cel strategiczny 2. Poprawa stanu środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami.

Cel strategiczny 2. Poprawa stanu środowiska.

Cel operacyjny 2.1. Wsparcie ochrony przyrody.

Cel operacyjny 2.2. Ochrona krajobrazu.

Cel operacyjny 2.3. Ochrona zasobów leśnych i ich racjonalne wykorzystanie.

Cel strategiczny 8. Zwiększanie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa.

Cel operacyjny 8.10. Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego.

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu. Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury, poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przez następujące kierunki działań:

- Promocja kultury regionalnej.
- Poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej.
- Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu.
- Rozwój cyfrowego systemu zarządzania dobrami kultury.
- Wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie.
- Wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu, odpowiedzialnego za stałe elementy kultury.
- Stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury.
- Zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego został przyjęty uchwałą nr XLII/628/2001 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 26 listopada 2001 r., następnie zmieniony uchwałą nr XLVI/690/10, przyjętą przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 26 kwietnia 2010 r. Plan określa zasady kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic wielkopolski.

Podstawowym celem zagospodarowania przestrzeni województwa wielkopolskiego jest doprowadzenie do zrównoważonego rozwoju całego terytorium województwa, między innymi poprzez rozważne zarządzanie obszarem województwa oraz ochronę środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego, stanowiące jedno z trzech założeń planu. W dokumencie podkreślono wartość wpływu bogactwa kulturowego Wielkopolski oraz elementów dziedzictwa kulturowego składających się na tożsamość kulturową Wielkopolan. Plan formułuje liczne ogólne zasady odnoszące się do kształtowania przestrzeni, również z uwzględnieniem reguł dotyczących poszanowania dóbr kultury. Z treści planu wynika, iż jednym z najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego Wielkopolski są zachowane historyczne struktury przestrzenne miast i wsi, które znajdują bezpośrednie odzwierciedlenie w zagospodarowaniu przestrzennym całego regionu.

Plan uznaje, że podstawową zasadą pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla innych pokoleń jest bezwzględne przestrzeganie obowiązującego w tym zakresie prawa. Ochrona dziedzictwa kulturowego powinna być realizowana poprzez właściwe zapisy

w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin.

W planie przyjęto, iż podstawową zasadą kształtowania rozwoju województwa powinno być optymalne wykorzystanie szeroko rozumianych uwarunkowań wewnętrznych oraz szans wynikających z uwarunkowań zewnętrznych, dla zaspokajania potrzeb mieszkańców i sprawnego funkcjonowania podmiotów gospodarczych.

Za główne zasady zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, przyjęto między innymi:

- tworzenie warunków do współistnienia środowiska przyrodniczego i zurbanizowanego,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i wpisanie go w struktury przestrzenne i otaczający krajobraz.

W planie przyjęto, że w zagospodarowaniu przestrzeni w odniesieniu do ochrony dziedzictwa kulturowego nie powinno się przekraczać następujących wskazań:

- w obszarach chronionego krajobrazu nie powinno się lokalizować obiektów i urządzeń zakłócających w drastyczny sposób walory kulturowe;
- ochronie podlegają obiekty cenne kulturowo, wymagające bezwzględnego zachowania dla przyszłych pokoleń oraz ich bezpośrednie otoczenie, w którym nie powinny być lokalizowane obiekty nieprzystosowane architektonicznie i funkcjonalnie;
- w strefach ochrony konserwatorskiej zagospodarowanie winno odbywać się na warunkach określonych przez służby konserwatorskie;
- strefy ochrony widokowej (osie widokowe, ciągi widokowe, dominanty przestrzenne, panoramy) powinny być wyznaczone poprzez stosowne zapisy oraz w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;

Z zapisanych w planie zagospodarowania przestrzennego województwo wielkopolskiego zadań za najistotniejsze działania podejmowane, w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego uznano:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i w budżetach samorządowych;
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych;
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do ewidencji w formie elektronicznej;
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych;
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej;
- promocję szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego;
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do określonych atrakcji turystycznych.

• **Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku**

Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku została przyjęta uchwałą dnia 25 kwietnia 2016 r. nr XVIII/481/16 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego. Jest to aktualizacja Strategii przyjętej dnia 27 czerwca 2007 r., która obejmowała okres do 2013 r.

Jest to ważny dokument z punktu widzenia programowania rozwoju turystyki w regionie. Prace nad Strategią obejmowały dwa uzupełniające się etapy. W pierwszym sformułowano diagnozę stanu turystyki w województwie wielkopolskim, w drugim zaś, na bazie analiz i wniosków diagnostycznych, określono wizję i misję dalszego rozwoju tego sektora oraz wskazano cztery obszary priorytetowe, które będą decydować o sukcesie dalszego rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim: Produkty turystyczne, Kapitał ludzki, Nowe technologie, Infrastruktura. Przyjęte obszary priorytetowe pozwoliły na określenie dla każdego z nich konkretnych celów strategicznych, celów operacyjnych i kierunków interwencji (kierunków działań). Dla każdego celu strategicznego wskazano miary jego osiągnięcia oraz określono potencjalne źródła finansowania działań zmierzających do jego realizacji.

Wizja rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim: Województwo wielkopolskie stanowi synonim solidnej oferty turystycznej, opartej na zróżnicowanym potencjale turystycznym regionu i produktach wysokiej jakości. Nowoczesna i innowacyjna gospodarka turystyczna jest jednym z kluczowych czynników rozwoju województwa, wzmacnia jego konkurencyjność w kraju i Europie.

Uwzględniając wnioski z analizy diagnostycznej przyjąć należy, iż o sukcesie dalszego rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim zdecydują działania podejmowane w 4 obszarach priorytetowych: produkty turystyczne, kapitał ludzki, nowe technologie, infrastruktura.

Poniżej przedstawiono cele strategiczne oraz cele operacyjne, które wpłyną na ochronę i opiekę nad zabytkami:

I. Produkty turystyczne

CEL STRATEGICZNY I.1 Rozwój turystyki biznesowej.

CEL STRATEGICZNY I.2 Rozwój produktów turystyki kulturowej.

Cel operacyjny I.2.1 Rozwój szlaków turystyki kulturowej, w szczególności Szlaku Piastowskiego.

Cel operacyjny I.2.2 Zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Cel operacyjny I.2.3 Propagowanie rozwoju turystyki kulturowej.

Cel operacyjny I.2.4 Poprawa dostępu do informacji o obiektach i wydarzeniach kulturalnych.

Cel operacyjny I.2.5 Rozwój i promocja kulinarnego dziedzictwa regionu.

CEL STRATEGICZNY I.3 Rozwój produktów turystyki przyrodniczej.

CEL STRATEGICZNY I.4 Rozwój turystyki aktywnej.

II. Kapitał ludzki

CEL STRATEGICZNY II.1 Tworzenie nowych miejsc pracy w gospodarce turystycznej.

CEL STRATEGICZNY II.2 Podnoszenie kompetencji kadr gospodarki turystycznej.

CEL STRATEGICZNY II.3 Tworzenie warunków sprzyjających współpracy w gospodarce turystycznej.

III. Nowe technologie

CEL STRATEGICZNY III Wykorzystanie technologii informacyjno - komunikacyjnych w promocji i dystrybucji produktów turystycznych.

IV. Infrastruktura

CEL STRATEGICZNY IV.1 Poprawa stanu infrastruktury zwiększającej dostępność przestrzeni turystycznej województwa.

CEL STRATEGICZNY IV.2 Wzrost ilościowy i jakościowy bazy noclegowej.

• **Strategia Rozwoju Powiatu Pleszewskiego 2014+**

Strategia Rozwoju Powiatu Pleszewskiego 2014+ została przyjęta uchwałą nr X/86/15 przez Radę Powiatu w Pleszewie dnia 30 grudnia 2015 r.

Niniejsza Strategia jest już czwartym z kolei dokumentem związanym z planowaniem rozwoju powiatu, przyjętym od momentu jego powołania w 1999 r.

W Strategii zostały omówione między innymi kultura i turystyka w powiecie pleszewskim. Potencjał kulturalny powiatu pleszewskiego stanowią: muzea, domy kultury, biblioteki oraz kino. Lokalne życie kulturalne jest kreowane m.in. przez domy kultury, wokół których skupia się lokalna społeczność.

Powiat Pleszewski położony jest w pasie nizin środkowopolskich, głównie na obszarze Niziny Wielkopolskiej, a zatem poza strefą intensywnego rozwoju turystyki, utożsamianą z głównymi regionami turystycznymi w kraju. Mimo to obszar powiatu należy do obszarów o dużej różnorodności, w którym możliwe jest uprawianie zróżnicowanych form turystyki. Turystyka opiera się również na zabytkach znajdujących się na terenie powiatu.

W Strategii wyznaczono misję, wizję wraz z celami strategicznymi i operacyjnymi. Cele strategiczne będą realizowane przy pomocy celów operacyjnych, którym z kolei przypisano konkretne działania służące ich osiągnięciu.

Cel strategiczny 1 Poprawa stanu infrastruktury technicznej i środowiska naturalnego.

Cel strategiczny 2 Dostosowanie stanu infrastruktury społecznej do oczekiwań mieszkańców Powiatu.

Cel operacyjny 2.18. Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego.

Realizacja celu będzie się odbywała poprzez:

- wspieranie finansowe odnowy obiektów zabytkowych na terenie powiatu pleszewskiego.

Cel strategiczny 3 Poprawa sytuacji finansowej Powiatu i wykorzystanie zewnętrznych źródeł finansowych.

• **Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Pleszewskiego na lata 2014 - 2017 z perspektywą na lata 2018 - 2021**

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Pleszewskiego na lata 2014 - 2017 z perspektywą na lata 2018 - 2021 został przyjęty uchwałą Rady Powiatu w Pleszewie w dniu 20 marca 2015 r.

Celem Programu jest poprawa jakości środowiska powiatu pleszewskiego, aby spełnione były określone normy środowiskowe lub utrzymana bieżąca jakość środowiska, jeżeli dotychczas dane wymogi były spełnione.

W Programie wyznaczono obszary działań priorytetowych w dziedzinie ochrony środowiska:

I - Poprawa jakości środowiska;

- II - Ochrona przyrody;
- III - Racjonalna gospodarka odpadami;
- IV - Poprawa bezpieczeństwa ekologicznego;
- V - Edukacja ekologiczna społeczeństwa;
- VI - Działania systemowe w ochronie środowiska.

Wyznaczone działania te nie zawierają zapisów związanych z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

- **Strategia Rozwoju Gminy Gizałki na lata 2016 - 2025**

Strategia Rozwoju Gminy Gizałki na lata 2016 - 2025 została przyjęta uchwałą nr XV/78/2016 przez Radę Gminy Gizałki z dnia 22 marca 2016 r.

Strategia jest dokumentem określającym kierunki rozwoju Gminy na najbliższe lata. Jej celem jest wskazanie misji, wizji i celów strategicznych. Niniejszy dokument stanowi podstawę do prowadzenia długookresowej polityki rozwoju gminy. Będzie służyć również jako punkt odniesienia dla działań o charakterze rozwojowym, podejmowanych ze środków własnych budżetu Gminy Gizałki, ze środków Unii Europejskiej oraz innych zewnętrznych źródeł finansowych.

W Strategii wyznaczono cele strategiczne, programy i projekty strategiczne wraz z zadaniami. W obszarze ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego wskazano:

Cel strategiczny 1. Rozwój infrastruktury technicznej i gospodarki.

Program 3. Rozwój gospodarczy.

3.3. Promocja gospodarcza i turystyczna Gminy.

Warunkiem koniecznym dla zwiększenia liczby turystów jest aktywne promowanie oferty turystycznej Gminy i to we współpracy z innymi gminami Powiatu. Na terenie Gminy powinny być dostępne takie materiały, jak mapki, przewodniki, widokówki, pamiątki, czy różne gadżety reklamowe. Część z tych materiałów powinna być przygotowywana nie tylko indywidualnie przez Gminę, ale w ramach Lokalnej Grupy Działania.

Wszelkie informacje powinny być także dostępne na stronie internetowej Gminy, gdzie zawsze aktualny powinien być kalendarz z planowanymi wydarzeniami, organizowanymi przez samorząd i inne podmioty.

Planując działania promocyjne nie należy zapominać o licznych gminach partnerskich, których przedsiębiorcy i mieszkańcy stanowią ważną, potencjalną grupę klientów.

Cel strategiczny 2. Stwarzanie atrakcyjnych warunków do rozwoju i wypoczynku.

Program 5. Kultura i rozrywka.

Kultura jest coraz ważniejszym elementem życia społecznego każdej wspólnoty lokalnej, której nie wystarcza już podstawowa oferta ośrodków kultury, czy dostępność świetlic wiejskich. Znalazło to wyraz w wynikach badania ankietowego, które wykazały, że tylko około 1/3 respondentów jest zadowolona z oferty kultury i rozrywki. Z drugiej strony zaledwie niecałych 24% regularnie uczestniczy w imprezach kulturalnych, co świadczy o niewielkim zainteresowaniu tą ofertą. W niniejszym programie strategicznym znalazły się trzy projekty.

Pierwszy z nich dotyczy rozwoju infrastruktury kultury na terenie Gminy. Kolejny projekt jest propozycją zwiększenia oferty kultury i zagospodarowania wolnego czasu mieszkańców. Trzeci projekt to bardzo ciekawy pomysł przygotowania i promowania oferty dziedzictwa kulturowego Gminy.

5.1. Rozwój infrastruktury kultury.

Zadania:

1. Rozbudowa Biblioteki w Gizałkach poprzez adaptację strychu - zapewnienie większej powierzchni na księgozbiór oraz pomieszczenie świetlicowe.
2. Modernizacja placu w Nowej Wsi - przystosowanie go do organizacji imprez (scena, zaplecze sanitarne).
3. Ruda Wieczyńska - remont sali wiejskiej i organizacja parkingu.

W ciągu najbliższych kilku lat planowana jest realizacja trzech przedsięwzięć, których efektem będzie powiększona baza obiektów kultury.

Przede wszystkim nastąpi rozbudowa Biblioteki w Gizałkach w celu zapewnienia większej powierzchni na księgozbiór (obecnie jego część znajduje się w innym miejscu) oraz wygoszpodarowanie pomieszczenia na świetlicę.

W Gminie od 20 lat organizowany jest Festyn Nocy Świątojańskiej - impreza, gromadząca tysiące osób, będąca swoistą wizytówką Gizałek. Odbywa się ona na placu w Nowej Wsi - miejscu praktycznie pustym, bez żadnej stałej infrastruktury. Co roku ponoszone są znaczne koszty na wynajem sceny z nagłośnieniem. Władze Gminy pragną zagospodarować plac pod kątem organizacji kolejnych imprez - ma powstać stała scena i zaplecze sanitarne, z którego będą korzystać także zawodnicy, odbywający mecze na położonym obok boisku. Z kolei w Rudzie Wieczyńskiej potrzebny jest generalny remont sali wiejskiej wraz z organizacją parkingu.

5.2. Rozwój oferty kultury i zagospodarowania wolnego czasu mieszkańców.

Zadania:

1. Systematyczne rozszerzanie oferty Gminnego Centrum Kultury - reagowanie na ogólne trendy i zapotrzebowanie zgłaszane przez mieszkańców.
2. Organizacja imprez nietypowych, różnorodnych, np.:
 - konkursy międzysołeckie,
 - konkursy muzyczne, festiwal młodych wokalistów i zespołów muzycznych,
 - prezentacje nietypowych umiejętności mieszkańców,
 - prezentacje z interesujących podróży mieszkańców,
 - konkursy na najładniejsze ogródki.
3. Zagospodarowanie świetlic wiejskich (szczególnie tam, gdzie nie ma GCK ani szkół):
 - a) pozyskanie środków dotacyjnych na ożywienie świetlic:

- zakupy sprzętowe, np. tenis, piłkarzyki, bilard,
- organizacja różnych kótek zainteresowań.

b) prowadzenie w świetlicach zajęć dla uczniów:

- pomoc w nauce,
- organizacja czasu wolnego dzieci z rodzin dysfunkcyjnych,
- kształtowanie prawidłowych wzorców zachowań.

c) zachęcanie sołtysów i wolontariuszy do opieki nad świetlicami

Jak już wcześniej wspomniano, z jednej strony znaczna część mieszkańców nie jest zadowolona z oferty kultury, a z drugiej strony zainteresowanie uczestnictwem w życiu kulturalnym Gminy jest daleko niezadowolające.

Dlatego też, pragnąc mimo wszystko zachęcać mieszkańców do brania udziału w różnych przedsięwzięciach, Gminne Centrum Kultury pragnie cały czas rozszerzać swoją ofertę, reagując na ogólne trendy i zapotrzebowanie zgłaszane przez mieszkańców, a przede wszystkim kreując nowe, niestandardowe wydarzenia.

Bolączką wielu polskich gmin jest niewielkie wykorzystanie świetlic wiejskich (wybudowanych, bądź zmodernizowanych w ostatnich latach dzięki wsparciu z środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich) jako miejsca spędzania wolnego czasu przez mieszkańców, ich rozwoju i integracji. Przyczyn tego stanu rzeczy jest wiele, a do najistotniejszych należą:

- brak środków na zatrudnienie opiekunów świetlic,
- niedostateczne wyposażenie obiektów,
- niezadowolające zaangażowanie lokalnej społeczności.

Aby to zmienić, planowane jest podjęcie szeregu wyżej wymienionych działań, stymulowanych przez Gminę. Wydaje się, że tylko połączenie oddolnych inicjatyw ze wsparciem gminnym i unijnym ma szansę dać zamierzone efekty.

Świetlice mogą być między innymi miejscem prowadzenia zajęć dla uczniów, pomocy w nauce, czy organizacji czasu wolnego dzieci z rodzin dysfunkcyjnych.

5.3. Przygotowanie oferty dziedzictwa kulturowego Gminy.

Zadania:

1. Odkrywanie i rozpowszechnianie historii Gminy:

- wspieranie osób i grup, zajmujących się dziedzictwem kulturowym Gminy (np. dofinansowywanie wydawnictw),
- organizacja prezentacji i pogadarek o historii Gminy (np. w szkołach, świetlicach, GCK).

2. Rewitalizacja obiektów w celu zorganizowania wystaw i ekspozycji oraz prezentacji o historii Gminy.

3. Promocja tradycyjnego budownictwa:

- żelazne domy,
- dom z zapieckiem.

4. Ekspozowanie miejsc pamięci:

- kaplica ewangelicka i cmentarz w Orlinie,
- cmentarz w Wierzchach.

• Program Ochrony Środowiska dla Gminy Gizałki na lata 2015 - 2018 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2019 - 2022

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Gizałki na lata 2015 - 2018 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2019 - 2022 został przyjęty uchwałą nr XII/50/2015 przez Radę Gminy Gizałki z dnia 1 grudnia 2015 r.

Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska prezentuje aktualne problemy, związane z ochroną środowiska oraz kształtowaniem środowiska przyrodniczego. Program spełnia także funkcje promocyjną oraz informacyjną. Dokument informuje o bieżącym stanie środowiska na analizowanym terenie oraz o podejmowanych działaniach, które zmierzają do jego poprawy.

W rozdziale 2.6. Turystyka i walory kulturowe, opisano szlaki turystyczne oraz najważniejsze obiekty zabytkowe z terenu gminy, tj.

- Zespół sakralny kościoła parafialnego w Szymanowicach (kościół pw. Św. Jana Chrzciciela, murowany, z 1881 r. na miejscu dawnego, drewnianego, fundowanego w 1749 r. przez Jana Cywińskiego, plebania, murowana, 2 poł. XIX w.);
- Kaplica w Świerczynie, murowana, z 1 ćw. XX w;
- Kaplica w Orlinie Dużej, murowana, współczesna;
- Pozostałości założenia dworskiego w Oborach;
- Pozostałości założenia dworskiego w Szymanowicach;
- Pozostałości założenia dworskiego w Nowej Wsi.

Priorytety, cele operacyjne i działania dla Gminy Gizałki zostały wyznaczone w okresie od 2015 do 2018 - jako działania krótkookresowe, oraz w okresie od 2019 - 2022 - jako działania długookresowe. Poniżej przedstawiono te, które sposób związane są z ochroną zabytków:

PRIORYTET IV: OCHRONA PRZYRODY

Cel operacyjny: Podniesienie walorów przyrodniczych i estetycznych gminy

Zadania: 3. Rozpoznanie potrzeb i możliwości prac pielęgnacyjnych w parkach i przy pomnikach.

• Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Gmina Gizałki posiada Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, który został sporządzony zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) sporządzony w 2017 r. Zgodnie z przepisami Plan aktualizowany jest co roku.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gizałki**

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gizałki został przyjęty uchwałą nr XXV/65/2000 przez Radę Gminy Gizałki z dnia 29 grudnia 2000 r., następnie zmienione następującymi uchwałami: uchwała nr XXXIV/7/2006 Rady Gminy Gizałki z dnia 10 lutego 2006 r., uchwała nr XV/19/2008 Rady Gminy Gizałki z dnia 27 sierpnia 2008 r., uchwała nr XLIII/254/2014 Rady Gminy Gizałki z dnia 24 września 2014 r., uchwała nr XXXI/167/2017 Rady Gminy Gizałki z dnia 7 listopada 2017 r.

Studium to podstawowy dokument planistyczny szczebla lokalnego, opisującym stan zagospodarowania przestrzeni oraz definiujący kierunki realizowania polityki przestrzennej gminy.

Kierunki i zasady polityki przestrzennej w gminie:

I. W dziedzinie kultury:

- propagowanie i popieranie działalności zespołów ludowych i imprez kulturalnych wykorzystując je również w promocji gminy,
- szukanie różnych form zwiększenia nakładów na działalność kulturalną (np. sponsoring, mecenat),
- rozwijanie różnych innych form działalności kulturalnej z wykorzystaniem istniejących obiektów (sal i świetlic),
- kontynuowanie i rozwijanie imprez ponadlokalnych i lokalnych.

II. W zakresie turystyki, wypoczynku i sportu:

- wykorzystanie istniejących dróg wojewódzkich krzyżujących się w Gizałkach, dla turystyki tranzytowej,
- organizacja MOP (miejsca odpoczynku podróżnych z urządzeniami i usługami towarzyszącymi) w pobliżu wsi Tomice, Wronów, Kolonia Obory,
- zapewnienie wysokiego poziomu obsługi projektowanych międzygminnych ścieżek rowerowych oraz projektowanego szlaku pątniczego z Łądu przez Gizałki, Chocz i Tursko do Kalisza,
- zabezpieczenie terenów wyposażonych w pełną infrastrukturę techniczną dla realizacji zabudowy letniskowej i bazy noclegowo - gastronomicznej oraz terenów aktywizacji gospodarczej,
- zagospodarowanie terenów nad Prosną w Nowej Wsi na tereny parkowo - rekreacyjno - sportowe z urządzeniami towarzyszącymi, alejami spacerowymi, promenadą wzdłuż Prozny oraz przystanią.

Polityka związana z ochroną dóbr kulturowych:

- spełnienie wymagań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego na podstawie przepisów szczególnych,
- zachowanie i dążenie do odtworzenia zabytkowych układów urbanistycznych wsi (Szymanowice),
- utrzymanie dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych i wprowadzanie współczesnych funkcji nie kolidujących z ich charakterem,
- poprawa stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego, w tym jakości życia mieszkańców np. poprzez modernizację czy przekształcenie tych zasobów oraz rehabilitację obszarów zdegradowanych,

- zachowanie stanowisk archeologicznych na terenie gminy oraz ochrona stanowisk archeologicznych,
- kształtowanie nowych wartości środowiska kulturowego w zakresie form zabudowy, elementów kompozycji układów przestrzennych czy atrakcyjności krajobrazu.

W Studium, w rozdziale Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, określone zostały zasady dla stanowisk archeologicznych. Na terenach objętych Studium występują obszary potencjalnej eksploracji archeologicznej. Urząd Konserwatorski po uzgodnieniu inwestycji naruszających strukturę gruntu wyda stosowne zalecenia konserwatorskie dotyczące ochrony archeologicznych dóbr kultury. W przypadku odkrycia obiektów archeologicznych należy o tym fakcie bezzwłocznie powiadomić urząd konserwatorski, a znalezisko zabezpieczyć przed zniszczeniem. Ustala się, że wszelkie działania inwestycyjne na tym terenie wymagają postępowania określonego w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

W obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zostały określone zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, dotyczą one jednak tylko stanowisk archeologicznych. Na terenach objętych miejscowym planem jeśli występują strefy ochrony archeologicznej, prace związane z budową farmy wiatrowej w tych strefach muszą być poprzedzone ratowniczymi badaniami archeologicznymi, a ich zakres uzgodniony z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu - Delegatura w Kaliszu.

Jeżeli w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryte zostaną przedmioty, co do których istnieje przypuszczenie, że są one zabytkiem należy:

- wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
- zabezpieczyć przy pomocy dostępnych środków te przedmioty i miejsca ich odkrycia,
- powiadomić konserwatora zabytków lub miejscowe władze.

Ochronę dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej realizować na zasadach określonych w przepisach odrębnych.

Na terenie gminy Gizałki obowiązuje obecnie 8 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (Tabela nr 1).

Tabela nr 1. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki

LP.	MIEJSCOWOŚĆ LUB OBRĘB GEODEZYJNY	NAZWA PLANU	UCHWAŁA
1	Kolonia Obory	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki - wieś Kolonia Obory	XIII/45/96 Rady Gminy Gizałki z dnia 18.12.1996 r.
2	Tomice	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki - wieś Tomice	X/20/2003 Rady Gminy Gizałki z dnia 29.08.2003 r.
3	Wronów	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki - wieś Wronów	XXIX/42/2005 Rady Gminy Gizałki z dnia 23.08.2005 r.
4	Orlina Duża	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki - wieś Orlina Duża	XXXVI/13/2006 Rady Gminy Gizałki zm. XVII/34/2008 Rady Gminy Gizałki z dnia 05.12.2008 r.

5	Nowa Wieś (obręb Czołnochów), Czołnochów, Ruda Wieczyńska, Szymanowice, oraz Tomice	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki dla części terenu położonego w Nowej Wsi, Czołnochowie, Rudzie Wieczyńskiej, Szymanowicach oraz Tomicach	XXIX/1/2010 Rady Gminy Gizałki z dnia 18.02.2010 r.
6	Wronów	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów położonych w obrębie geodezyjnym Wronów	XVII/82/2016 Rady Gminy Gizałki z dnia 16.06.2016 r.
7	Obręb Tomice i Czołnochów	Zmiana miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego części terenów położonych w obrębach geodezyjnych Tomice i Czołnochów, gmina Gizałki	XXXIII/180/2017 Rady Gminy Gizałki z dnia 21.12.2017 r.
8	Obręb Białobłoty, Gizałki Las i Tomice	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów położonych w obrębach geodezyjnych Białobłoty, Gizałki Las i Tomice, gmina Gizałki.	XXXIII/181/2017 Rady Gminy Gizałki z dnia 21.12.2017 r.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Ponadto dziedzictwo historyczne jest istotne o tyle, że wpływa na atrakcyjność turystyczną - głównie poprzez jego materialne wytwory, czyli zabytki. Co może być wykorzystane w rozwoju gminy.

5.2.1. Charakterystyka gminy

• Położenie

Gmina Gizałki położona jest w pód. - wsch. części województwa wielkopolskiego, w pón. części powiatu pleszewskiego. Posiada dobre powiązania komunikacji drogowej. Przez środkową część gminy przebiega droga wojewódzka Nr 443 relacji Jarocin - Gizałki- Rychwał - Konin, która w Gizałkach łączy się z drogą wojewódzką Nr 442 relacji Kalisz - Gizałki - Pyzdry - Września.

Sieć osadniczą tworzy 21 miejscowości, w tym 17 wsi sołeckich: Białobłoty, Czołnochwów, Dziewiń Duży, Gizałki, Kolonia Obory, Kolonia Ostrowska, Leszczyca, Nowa Wieś, Orlina Duża, Ruda Wieczyńska, Szymanowice, Świerczyna, Tomice, Toporów, Wierzchy, Wronów, Krzyżówka.

Powierzchnia gminy wynosi 109 km. Obszarowo gmina jest gminą średniej wielkości w powiecie pleszewskim, ale najmniejszą pod względem ludnościowym. Najwięcej osób zamieszkuje wieś Gizałki i Tomice, a najmniej - Orlinę Małą i Obory.

Główną funkcją gminy jest produkcja rolna i działalność gospodarcza w sferze obsługi rolnictwa oraz obsługi mieszkańców (w tym w zakresie obsługi administracyjnej - siedziba samorządu gminnego), a także rekreacja. Położenie w bliskim sąsiedztwie miast powiatowych, dysponujących znacznym potencjałem społecznym i gospodarczym: Pleszew, Jarocin, Września, Słupca, Konin, Kalisz, ma istotne znaczenie dla aktywizacji gminy oraz stwarza możliwości korzystania z usług specjalistycznych i ponadlokalnych (m. in. w zakresie szkolnictwa średniego i wyższego, ochrony zdrowia, administracji specjalnej itp.).

Obszar gminy Gizałki należy do prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Niziny Środkowopolskiej, makroregionu Nizina Południowowiekopolska. W obrębie tego makroregionu wyróżniono 13 mezoregionów. Gmina Gizałki wraz z powiatem pleszewskim znajduje się w obrębie mezoregionów: Wysoczyzna Kaliska oraz Równina Rychwalska. Wysoczyzna Kaliska stanowi przedłużenie Wysoczyzny Leszczyńskiej i wyróżnia się wzniesieniami, których wysokość wynosi od 125 - 150 m n.p.m. Na zach. od Dobrzycy występuje ciąg piaszczysto - żwirowych pagórków. Wsch. część tego regionu przecina Proсна, zach. część odwadniana jest ku pón. przez Obrę i Lutynię, ku pód. - przez doptywy Baryczy.

Równina Rychwalska stanowi obniżenie pomiędzy wysoczyznami Kaliską i Turecką, ograniczone od pón. Doliną Konińską. W granicach tego mezoregionu położona jest pón. wsch. część powiatu pleszewskiego, w tym gmina Gizałki. Zach. jego skrajem przepływa dolna Proсна.

• Środowisko przyrodnicze¹

Bogactwem gminy Gizałki są użytki leśne, które zajmują 45,6% powierzchni gminy. Zwarte kompleksy leśne skupione są głównie w pód. i pón. części gminy. Dominują lasy państwowe. Ekosystemy leśne gminy wykazują dogodne warunki do penetracji pieszej i zbierania runa leśnego za wyjątkiem borów wilgotnych. Zadrzewienia i zakrzaczenia, występujące wzdłuż dolin rzecznych, rowów melioracyjnych oraz ciągów komunikacyjnych,

¹ Program Ochrony Środowiska dla Gminy Gizałki na lata 2015 - 2018 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2019 - 2022, Gizałki, 2015

odgrywają dużą rolę ekologiczną. W dolinach rzecznych oraz obszarach okresowo lub stale podmokłych koncentrują się ekosystemy łąkowe.

Tereny leśne są ostoją wielu gatunków zwierząt, np.: jelenia, dzika, sarny, zająca, lisa. Głównym gatunkiem lasotwórczym drzewostanu Nadleśnictwa jest sosna - 95,1%, w związku z dominacją siedlisk borowych i z niewielką ilością opadów atmosferycznych.

Na terenie gminy Gizałki formami ochrony przyrody są tylko pomniki przyrody i użytki ekologiczne. Znajduje się tu 9 podlegających ochronie pomników przyrody (dęby szypułkowe) w następujących lokalizacjach:

- Kolonia Obory - 1 szt., stan bardzo dobry,
- Ruda Wieczyńska - 1 szt., stan bardzo dobry,
- Szymanowice - 1 szt., stan bardzo dobry,
- Szymanowice (cmentarz) - 5 szt., stan bardzo dobry,
- Gizałki - 1 szt., stan bardzo dobry.

Do użytków ekologicznych położonych na terenie gminy należy użytek ekologiczny „Matecznik”, o pow. 6,70 ha położony w obrębie Kolonia Obory (Leśnictwo Kaźmierka, oddział 100b).

Inny rodzaj ochrony, stanowi Krajowa Sieć Ekologiczna ECONET, w skład której zaliczono Dolinę rzeki Proсны. Stanowi ona korytarz ekologiczny o znaczeniu krajowym. W miejscu ujścia Proсны do Warty znajduje się obszar węzłowy o znaczeniu międzynarodowym (19 M), traktowany jako biocentrum i strefa buforowa. Dolina rzeki Proсны to obszar o dużych walorach przyrodniczych.

5.2.2. Historia gminy Gizałki

• Teren gminy

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie obecnej gminy Gizałki skoncentrowane są w dolinie rzeki Proсны i pochodzą z okresu neolitu - z kultury pucharów lejkowatych, z okresu kultury łużyckiej, przeworskiej, jak również z okresu średniowiecza (kultury prapolskiej i polskiej) oraz okresu nowożytnego. Najcenniejszymi obiektami archeologicznymi są stanowiska w Szymanowicach, Leszczycy, Czołnochowie i Tomicach oraz grodzisko stożkowate w Nowej Wsi.

W 2 poł. VI w. - pocz. VII w. na tych terenach rozprzestrzeniły się plemiona słowiańskie. Od poł. IX w., zaczęły powstawać osady obronne, związane z organizacjami wodzowskimi, z których jedna doprowadziła do powstania państwa Piastów. Piastowie w latach 20. i 30. X w. przystąpili do szybkiej ekspansji, podporządkowując sobie sąsiednie tereny nad górną i środkową Obrą oraz na zach. od środkowej Warty. Wraz z rozwojem przestrzennym państwa postępował rozwój jego struktur organizacyjnych. Po podziale Polski na mocy testamentu Bolesława Krzywoustego (1138 r.) terytorium weszło w skład dzielnic wielkopolskiej (Wschodnia Wielkopolska).

Gmina Gizałki leży na terenie Wschodniej Wielkopolski, która prawie w całości należała do historycznego województwa kaliskiego Korony Królestwa Polskiego, istniejącego w latach 1314 - 1793. Obszar obecnej gminy zlokalizowany był w większości na terenie

Puszczy Pyzdrowskiej - rozległym obszarze leśnym na pld. - wsch. od Pyzdr. W średniowieczu od zach., wsch. i ptn. ograniczały ją odcinki rzek: Warty, Proсны i Powy, a od pld. sięgała poniżej miejscowości: Brudzew, Lipe, Jarantów, Zbiersk, Kościelec i Stropieszyn. Administracyjnie wchodziła w skład trzech powiatów (kaliski, koniński i pyzdrowski). Wzdłuż zach. skraju puszczy, równoległe do Proсны, biegła droga z Kalisza do Poznania i Gniezna, na skraju wsch. - szlak łączący Kalisz i Kruszwicę przez Konin. Środek leśnego obszaru, wzdłuż Czarnej Strugi, przecinał, trakt: Stawiszyn - Łądek, z którego dokonywano penetracji gospodarczej Puszczy Pyzdrowskiej.

Osadnictwo na tych terenach przebiegało w dwóch fazach: w średniowieczu (XII/XIII - XV w.), w czasach nowożytnych (1501 - 1792), nowszych (1794/1796 do 1918 r.). W XVI i XVII w. nastąpiło zahamowanie rozwoju osadnictwa wskutek „potopu” szwedzkiego, wojny północnej i innych czynników zewnętrznych. Trend spadkowy odwrócił się dopiero w latach 20. XVIII w., wraz z wprowadzeniem wsi czynszowych, a od lat 40. - ze szczególnym uwzględnieniem osad lokowanych na prawie olęderskim.

W średniowieczu na obszarze puszczy lub na jej obrzeżach powstało co najmniej 36 osad. Oprócz osad rolniczych (w ob. gminie Gizałki: Szymanowice - przed 1250 r., Gizałki - przed 1283 r.) powstawały osady związane z eksploatacją lasu (Wrąbczyn), służebne (Obory), rudnicze i hutnicze (Ruda Komorska, Ruda Wieczyńska). Znaczący wkład w zagospodarowanie terenów miało opactwo cystersów w Łądzie, założone w 1193 r. lub 1145 r. przez Mieszka Starego. Już w 1300 r. w kluczu wielkopolskim i pomorskim posiadali 30 wsi. Na terenie Puszczy Pyzdrowskiej w 1407 r. założyli miasto Zagórow, które pełniło rolę ośrodka eksploatacji i zagospodarowywania terenów puszczańskich.

W czasach nowożytnych (XVII - XVIII w.) rozwój osadnictwa na obszarze Puszczy Pyzdrowskiej - należącej do powiatów: kaliskiego, konińskiego i pyzdrowskiego, był prawie dwukrotnie szybszy, bowiem powstało wówczas 188 osad. Z tych, w latach 1761 - 1793 założono 46 osad olęderskich. Na terenie gminy Gizałki były to: Tomickie Nowe Ol., Białobłockie Ol. (Białobłoty), Oborskie Nowe Ol. (Obory Kolonia), Oborskie Stare Ol. (Wronów), Orlińskie Duże Ol. (Orlina Duża), Orlińskie Małe Ol. (Orlina Mała), Szymanowickie Stare Ol. (Szymanowice), Tomickie Stare i Nowe Ol. (Tomice Drugie, Tomice Trzecie), Wierzchy Ol. (Wierzchy).

Osadnictwo olęderskie w Polsce zapoczątkowali w latach 1527 - 1540 Holendrzy - menonici - specjaliści od zagospodarowywania terenów podmokłych w dolinach rzek. Osadnictwo kontynuowali ich potomkowie oraz „na wzór holenderski” głównie Niemcy wyznania luterańskiego, w małym stopniu kalwinistycznego oraz Polacy. O istocie osadnictwa olęderskiego decydowały zasady prawa holenderskiego (olęderskiego): zbiorowa odpowiedzialność gminy za dopełnianie świadczeń członków na rzecz właściciela gruntów, demokratyczny samorząd i pomoc sąsiedzka, gwarantowane w umowach lokacyjnych zawieranych z właścicielem przez całą gminę oraz funkcja gospodarcza przejawiająca się w zajmowaniu terenów trudnych do zagospodarowania. Kultura rolna olędrow polegała na uprawie ziemi przeważnie w jednym bloku - co umożliwiało stosowanie trójpolówki indywidualnej i płodozmianu oraz dużym znaczeniu hodowli zwierząt, zwłaszcza bydła mlecznego.

Wsie olęderskie miały własny samorząd: zgromadzenie gminne i urząd - sąd (sołtysa i ławników) z wyboru. Grunty rolne posiadali na zasadzie wieczystej dzierżawy lub po okupieniu gruntów - wieczystego prawa czynszowego. Osadnicy byli osobiście wolni, mieli też ograniczoną wolność sądową, wyrażającą się w podległości własnemu sądowi wiejskiemu (z wyjątkiem spraw kryminalnych), z możliwością apelacji od jego wyroków do sądu dworskiego. Uiszczali świadczenia na rzecz Kościoła katolickiego i podatki państwowe, korzystali z wolności handlu oraz swobody wyznaniowej. Większość osad olęderskich założono na tzw. surowym korzeniu - w miejscach dotąd nie zasiedlonych, w lasach lub na terenach podmokłych, a sporadycznie w miejsce wsi założonych wcześniej, a wyludnionych.

Osadnictwo olęderskie w XVII - XVIII w. rozwijało się szybko. Sprzyjały mu warunki ogólne: kryzys gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, zniszczenia wojenne i wyludnienie kraju w wyniku wojen i epidemii. Dla fundatorów wsi była to szansa na odbudowę dóbr i podniesienie dochodów - z okupnego, czynszów, danin i robocizn. Dla osadników - lepsze warunki życia w postaci prawnych i gospodarczych zasad oraz gwarantowana w umowach lokacyjnych wolność wyznania i kultu religijnego. Osadnicy napływali spontanicznie, choć zwykle w zorganizowany sposób. Byli to chłopi ze Śląska, Brandenburgii, a głównie z Nowej Marchii i Pomorza Zachodniego, którzy zbiegli z powodu ucisku pańszczyźnianego, rugów z gospodarstw, werbunku do wojska i restrykcyjnej polityki podatkowej, zniszczeń wskutek wojen śląskich (1740 - 1742) i 7-letniej, epidemii i głodu.

Współzałożycielami albo założycielami największej liczby wsi olęderskich - osiem - w majątku szlacheckim grodziecko - królikowskim, byli jego kolejni właściciele Józef Wężyk i Franciszek hr. Stadnicki. W pozostałych kilku majątkach założono po dwie - trzy wsie lub tylko po jednej.

Po II rozbiórce Polski obszar Wielkopolski (w tym tereny obecnej gminy Gizałki) znalazł się w granicach Prus Południowych (1793 - 1806), w 1796 r. został włączony do departamentu kaliskiego. Ten stan rzeczy utrzymano w okresie istnienia Księstwa Warszawskiego (1807 - 1813). Na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego (1815 r.) podzielono obszar Wielkopolski Wschodniej: tereny leżące po zach. stronie rzeki Prosnę znalazły się w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego, a ziemie leżące po wsch. stronie weszły w skład Królestwa Kongresowego (zabór rosyjski). Tereny obecnej Gminy Gizałki znalazły się w departamencie kaliskim, powiecie konińskim, a od 1867 r. - w nowo utworzonym powiecie słupeckim guberni kaliskiej.

Istotne znaczenie dla krajobrazu gminy miał 1860 r., w którym władze carskie dokonały uwłaszczenia chłopów. Nastąpiła wówczas nowa fala osadnicza na parcelowanych gruntach folwarcznych. Niektóre wcześniejsze osady olęderskie, na skutek osiedlania się nowych osadników, zaczęły dzielić się na osobne wsie.

Po odzyskaniu w 1918 r. przez Polskę niepodległości powiat słupecki włączono do województwa łódzkiego. W 1932 r. w ramach reformy administracyjnej obszar powiatu słupeckiego włączono do powiatu konińskiego. W 1937 r. powiat koniński został wydzielony z województwa łódzkiego i przyłączony do województwa poznańskiego.

Po II wojnie światowej obszar dzisiejszej gminy Gizałki leżał w gminie Szymanowice w granicach powiatu konińskiego. W 1948 r. dokonano korekty administracyjnej i ówczesną gminę Szymanowice przyłączono do powiatu jarocińskiego, natomiast Białobłoty, Orlina

Mała, Dziewin Duży należące do gminy Grodziec oraz Orlina Duża z gminy Rzgów pozostały w powiecie konińskim.

W okresie powojennym polityka państwowa wobec miejscowości olęderskich nie sprzyjała ich rozwojowi. Na obszarze między Prosną, Wartą i Czarną Strugą tysiące hektarów ziemi zostało ponownie zalesionych, setki stanowisk osadniczych znikło całkowicie, dużo gospodarstw zostało opuszczonych lub zaniedbanych. Miejscowości puszczańskie uległy wyludnieniu, w niektórych rejonach gęstość zaludnienia spadła poniżej 20 mieszkańców na km kw. Zaprzestano inwestycji, zwłaszcza drogowych, znikoma jest sieć zakładów pracy, dających możliwość zatrudnienia pozarolniczego.

• Historia miejscowości gminy Gizałki

Białobłoty - dawne nazwy: Białe, Białogłowy, Królikowskie Olędry, Białobłockie Olędry, Holendry Białobłoty, Kolonia Białobłoty, Białebłota. Lokalne nazwy przysiółków Białobłot: Biała Góra, Krzyżówka, Garncarski Kąt, Kocioł, Zagórowski Trakt.

Miejscowość olęderska, powstała w dobrach królikowskich Józefa Wężyka lub wdowy po nim zapewne w 1770 r. (nieznany przywilej lokacji). Wzmiankowana w 1775 r. (akt sprzedaży gruntu podpisany przez sołtysa i ławników gminy), relokowana i powiększona w 1787 r. przez Franciszka hrabiego Stadnickiego, starostę ostrzeszowskiego i właściciela dóbr grodziecko - królikowskich, zięcia Józefa Wężyka (dokument z 17.10.1787 r.).

Powstała osada rozproszona, w postaci nieregularnych skupisk zagród, dostosowana do rzeźby terenu. Mieszkała tu ludność mieszana narodowościowo i wyznaniowo: niemieccy luteranie oraz katolicka ludność polska. W 1790 r. w 26 gospodarstwach żyło 157 katolików i 48 dysydentów. Na przełomie XVIII i XIX w. istniał tu folwark i mieszkała także drobna szlachta - nie wchodząca w skład gminy olęderskiej i nie podlegająca jej samorządowi. Przez kolejne lata przyjeżdżali następni osadnicy - głównie Niemcy.

Wieś należała do parafii Królików, ewangelicy podlegali parafii ewangelickiej we Władysławowie koło Turku. W 1796 r. hrabia Stadnicki i przedstawiciele olęderskich wsi do niego należących, podpisali porozumienie w sprawie ustanowienia parafii ewangelickiej w Grodźcu. Wybudowano niewielki kościółek, który wkrótce przestał być wystarczający. W 1839 r. do parafii ewangelickiej w Grodźcu należało 548 ewangelików z Białobłot, na ogólną liczbę 4459 wiernych. Życie religijne ewangelików z Białobłot w XIX w. toczyło się również wokół domu modlitwy i przyległego cmentarza. Istniał tu kantorat.

Nazwy przysiółków Białobłot związane są w większości z topografią terenu, tylko określenie Garncarski Kąt ma związek z grupą zawodową, mieszkającą tam w 1 poł. XIX w. - było tu 5 garncarzy - Polaków.

W 1827 r. w Białobłotach (powiat słupecki, gmina Grodziec, parafia Królików) było 100 zabudowań i 778 mieszkańców. Większość olędrów zamieszkujących wieś określana jest jako okupnicy (wolni gospodarze). Ponadto: wyrobnicy (najemni pracownicy), borowi, garncarze, cieśle, akuszerki, kantorzy, a nawet trudniący się żebractwem. W tym czasie funkcjonowała duża karczma (przy skrzyżowaniu dróg Jarocin - Konin i Stawiszyn - Zagórow, przy granicy z Dziewiniem) oraz 2 młyny - wiatraki. Około 1840 r. powstała szkoła. Uczęszczało do niej wówczas ponad 70 ewangelików i katolików z Białobłot. W 1929 r. do szkoły z językiem niemieckim uczęszczało 120 dzieci. W tym czasie druga szkoła

w Białobłotach, do której chodziły dzieci polskie, mieściła się w domu Stanisława Czajczyńskiego.

W 1872 r. rozległe dobra grodzieckie zakupił hrabia Mieczysław Kwilecki (1833 - 1918), właściciel dóbr Kwilcz, Oporowo, Świdnica, Gosławice, znany wielkopolski działacz społeczno - polityczny, członek Pruskiej Izby Panów. Objął zwyczajową zwierzchność - opiekę nad szeregiem miejscowości, w tym Białobłotami, Dziewiniem, Orliną Małą. Majątek pozostał w rękach rodziny przez kilkadziesiąt lat.

Około 1880 r. liczba ludności Białobłot przekroczyła 1300 osób, zamieszkałych w 146 gospodarstwach. W następnych dziesięcioleciach prawdopodobnie zaczęła spadać w związku z tym, że słaby rozwój gospodarczy terenów pod rosyjskim zaborem, wymuszał emigrację, szczególnie do Ameryki, Francji, Niemiec.

W listopadzie 1918 r. Białobłoty znalazły się w granicach Polski. Spis z 1921 r. podaje, że mieszkało tu 1019 osób, w tym 560 Niemców i 459 Polaków, z czego 588 określało się, jako ewangelicy, a 431, jako katolicy.

W okresie międzywojennym obszar Białobłot wzrósł do 1038 ha, w tym 140 ha lasów. Natomiast ok. 500 ha terenu od strony Chocza, określano, jako Las wsi Białobłoty. Znajdowały się tu 173 zabudowania, działały szkoły powszechne: polska i niemiecka. We wrześniu 1939 r. rozpoczął się okres okupacji hitlerowskiej. Niemieccy okupanci wprowadzili szereg drastycznych praw. Niektórzy Polacy byli wywożeni na przymusowe roboty do Rzeszy, dzieci od 12 roku życia, miały obowiązek pracy.

Dnia 19 stycznia 1945 r. wkroczyły wojska radzieckie. W latach 1945 - 1947 leśne tereny wokół wsi były miejscem kryjówki poakowskich, niepodległościowych i antykomunistycznych oddziałów zbrojnych. Działali tu żołnierze „Groźnego”, „Orlika”, „Dzielnego”, „Lisa”.

W 1954 r. władze zniósły gminy a wprowadziły gromady. Na terenie powiatu konińskiego powołana została Gromada Białobłoty obejmująca: Białobłoty, Dziewin Duży, Orlinę Małą z gminy Grodziec oraz Orlinę Dużą z gminy Rzgów. W 1956 r. gromadę włączono do nowo utworzonego (z części powiatów jarocińskiego, konińskiego, kaliskiego i krotoszyńskiego) powiatu pleszewskiego. W grudniu 1971 r. ogłoszono likwidację Gromady Białobłoty, zaś jej miejscowości przyłączono do Gromady Gizałki.

Czołnochów - dawne nazwy: Czołomkano, Czołnochowo. Wieś wzmiankowana w 1328 r., w dokumentach Władysława Łokietka potwierdzających posiadłości kościoła lubuskiego. W 1579 r. była własnością Piotra Złotkowskiego, właściciela majątku Kucharki, w 1618 r. - Piotra Gniewosza. W XVIII w. podlegała parafii w Szymanowicach. W 1699 r. została kupiona przez Stanisława Rokossowskiego herbu Glaubicz i weszła do majątku w Nowej Wsi. Wg inwentarza sporządzonego przy przejmowaniu majątku w dniu 26.09.1699 r., we wsi było wówczas czterech kmieci (właściciele wołów, koni, chałup i stodół).

W 1827 r. we wsi i folwarku było łącznie 9 domów zamieszkałych przez 70 osób. W 1869 r. folwark Czołnochów, mający obszar 314 mórg został oddzielony od dóbr Nowa Wieś i sprzedany za kwotę 13 600 rubli. W 1938 r. miejscowość obejmowała 39 zabudowań.

W okresie zaborów wieś leżała przy granicy, wyznaczonej przez rzekę Proсна płynącą przez Czołnochów. We wsi znajduje się most przez rzekę z fragmentem torów kolejki

wąskotorowej (jedyne zachowane na trasie Witaszyce - Zagórow) oraz stary młyn z końca XIX w.

Dziewiń Duży - Kolonia Biała, Dziewiń Duży i Mały, Biała Królikowska. Pierwotnie istniała osada Biała Królikowska z dworem i folwarkiem. Osada w 1827 r. liczyła 15 domów i 140 mieszkańców. Około 1870 r. miejscowość zamieszkiwały 334 osoby; dworskich gruntów należących do wsi było 4128 mórg (głównie lasy), zaś włościańskich - 204. Właścicielka osady i folwarku - hrabina Wirginia Bielińska, w związku ze spłacaniem kwot zaciągniętych na rozbudowę kościoła w Królikowie, ok. 1860 r. przeprowadziła parcelację gruntów i część sprzedała znanemu kaliskiemu bankierowi Żydowi Jakubowi Mamrotowi. Na pozostałych gruntach postępowało osadnictwo i powstawanie nowych wsi: Kolonii Białej, Dziewinia Dużego i Małego, Białej Królikowskiej. Osiedlali się tutaj zarówno okoliczni Polacy, jak i Niemcy.

Osada Dziewiń Duży powstała po wykarczowaniu lasów (część zach.) i osuszeniu terenów bagiennych (część wsch.). Pierwszy raz nazwa wzmiankowana jest w 1862 r.

W 1872 r. rozległe dobra grodzieckie zakupił hrabia Mieczysław Kwilecki (1833 - 1918), właściciel dóbr Kwilcz, Oporowo, Świdnica, Gosławice, znany wielkopolski działacz społeczno - polityczny, członek Pruskiej Izby Panów. Objął zwyczajową zwierzchność - opiekę nad szeregiem miejscowości, w tym Białobłotami, Dziewiniem, Orliną Małą. Majątek pozostał w rękach rodziny przez kilkadziesiąt lat. Około 1880 r. wieś Dziewiń (powiat słupecki, gmina Grodziec, parafia Królików) obejmowała 19 domów, 493 morgi ziemi.

W 1938 r. w Dziewiniu Dużym było 36 gospodarstw. Resztówka majątku Biała Królikowska - osada leśna należała nadal do kaliskich bankierów Mamrotów i składała się z zabudowań, w których mieściło się nadleśnictwo, 50 ha gruntów ornych, łąk i stawów oraz 1186 ha lasów. Nieco później w głębi lasów należących do rodziny powstała mniejsza osada - Melanówek. Jedną z ostatnich właścicielek Białej Królikowskiej była Melania Brokmanowa (1884 - 1958), córka Maurycego Mamrota, doktor filozofii i ekonomii politycznej wykształcona w szwajcarskim Bernie, po wojnie - dyrektor departamentu w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego.

Po II wojnie światowej niemieccy mieszkańcy Dziewinia opuścili gospodarstwa, ich miejsce zajęła ludność polska. W Białej Królikowskiej mieszkał w latach 1964 - 1997 wielkopolski poeta i społecznik Marian Cezary Abramowicz.

Gizałki - Januszewice, Gizino, Gizałki. Miejscowość pod zlatynizowaną nazwą Gizino wzmiankowana jest w 1285 r., założona zapewne przez klasztor Łędzki. Nazwa w formie Gizałki upowszechniła się w XV w.

W 1579 r. jej właścicielem był Piotr Złotowski z Kucharek, w 1618 r. - Piotr Gniewosz. Od 1699 r. Gizałki należały do dóbr szlacheckich rodu Rokossowskich z Nowej Wsi, a pierwszym właścicielem był Stanisław Rokossowski. Majątek obejmował Nową Wieś, Gizałki, Czołchnowo i Folwark Toporowo. W inwentarzu z 1699 r. majątek pański w Gizałkach obejmował owczarnię na 300 owiec, 24 sztuki bydła. We wsi mieszkało 3 kmieci, 3 chałupników, 3 zagrodników, 3 komornice, 2 rzemieślników i karczmarz. Mieszkańcy trudnili się hodowlą bydła, świń i koni oraz produkcją świec i płótna. Między Gizałkami a Nową Wsią pobudowany był duży most.

W 1827 r. było tu 25 domów i 184 mieszkańców. Około 1880 r. wieś i folwark należały do powiatu słupeckiego, gminy Szymanowice, posiadały 35 osad i zajmowały 358 mórg obszaru. W 1916 r. powstała szkoła. W 1938 r. w Gizałkach znajdowało się 65 zabudowań.

Gizałki Las - pierwotna nazwa Alfredów. Samodzielna miejscowość lokowana po 1839 r. Obecnie jest częścią sołectwa Wierzchy.

Kolonia Obory - dawne nazwy: Oborskie Stare Olędry, Oborskie Nowe Olędry. Miejscowość olęderska lokowana przed 1789 r. W 1789 r. liczyła 27 gospodarstw, 141 mieszkańców i, jako własność Marianny Sarzyńskiej, należała do parafii Żegocin powiatu kaliskiego; między 1820 a 1825 r. włączono ją do parafii Szymanowice. Około 1795 r. powstała tu szkoła, wizytowana w 1845 r. Dom szkolny składał się wówczas z 2 izb - mieszkania i szkoły zarazem. W 1847 r. do szkoły uczęszczało 67 ewangelików i 6 katolików. W 1928 r. była tu szkoła z językiem polskim, do której uczęszczali również ewangelicy. Uczyli - katolik Augustyniak i ewangelik Otto Schwalbe.

W ciągu XIX w. nastąpił ludnościowy i terytorialny rozwój wsi, co znalazło odbicie w funkcjonowaniu dwóch nazw miejscowości: Kolonia Obory Stara (od strony Gizałek) i Kolonia Obory Nowa (od strony Białobłot).

W 1880 r. kolonia i wieś w powiecie słupeckim, gminie i parafii Szymanowice, liczyła 99 gospodarstw i 903 mieszkańców. W 1921 r. istniała we wsi kaplica, zburzona w latach 60. XX w. - dziś w tym miejscu stoi drewniany krzyż. Mieszkało tu 605 osób, koloniści posiadali cmentarz ewangelicki oraz szkołę. Właściciel ziemski Wiktor Szarzyński miał we wsi 493 ha ziemi (głównie lasy), sklep spożywczy i kuźnię prowadził W. Brzeziński, właścicielem olejarni był H. Cygielman, zaś młynów - wiatraków: K. Cygielman i R. Szwarc. Do 1938 r. liczba gospodarstw wzrosła do 111.

Kolonia Ostrowska - Holendry Ostrowskie, wieś powstała jako osada olęderska, lokowana przed 1825 r. W 1890 r. należała do powiatu słupeckiego, gminy i parafii Szymanowice, posiadała 20 gospodarstw i 420 mórg ziemi. W 1938 r. liczyła 31 gospodarstw, zamieszkałych przez Polaków i Niemców.

Osada należała do dóbr w Szymanowicach wraz z Wierzchami, Leszczycą i Studzianką. Założycielem osady był zapewne właściciel majątku Szymanowice od 1789 r. - Jan Gliszczyński. Pod koniec XIX w. dobra należały do rodziny Szarzyńskich. Opłata czynszu z kolonii ustała w 1864 r. W 1921 r. powstała szkoła.

Krzyżówka - Przysiółek Białobłot, w okresie powojennym włączony do Orliny Małej.

Leszczyca - osada należała do dóbr w Szymanowicach, wraz z Wierzchami, Studzianką i Holendrami Ostrowskimi, w rękach Jana Gliszczyńskiego, właściciela majątku od 1789 r. Pod koniec XIX w. dobra należały do rodziny Szarzyńskich. Opłata czynszu z kolonii ustała w 1864 r.

Przed II wojną światową w latach 1928 - 1929 działała w Leszczycy olejarnia, której właścicielem był Żyd Michał Arbuz. W 1938 r. Żyd Lewin wybudował we wsi fabrykę piórników, która spłonęła tuż przed wybuchem wojny. W tym czasie we wsi stanął wiatrak, jego właścicielem był Czesław Baranowski. Wiatrak pracował do lat 50. XX w., w latach 90. XX w. został przebudowany.

Nowa Wieś Szymanowska - dawna nazwa: Novavysch. Wzmiankowana 1417 r., jako krótka ulicówka wydzielona z osiedla folwarcznego, której właścicielem był Jan z Czołnochowa. Inna wersja podaje, iż pierwsza informacja źródłowa pochodzi z około 1520 r. W 1579 r. Wieś była własnością Piotra Złotkowskiego. Wśród ludności było 3 zagrodników i 2 komornice. W 1606 r. należała do Sulimowskich, następnie do Krzysztofa Mycielskiego i jego wierzycieli, Stanisława Gniewosza, Jana Othy Trąmbczyńskiego, Stanisława Kurczewskiego, który zapisał w 1652 r. Nową Wieś na rzecz szpitala kaliskiego. W 1699 r. majątek Nowa Wieś wraz z Czołnochowem, Gizałkami i Toporowem nabył Stanisław Rokossowski. Wg inwentarza z 26.09.1699 r. w majątku był dwór, dom czeladny, gorzelnia, stajnia, cztery stodoły, sad pański, młyn ze stodołką i chlewem, most. Wśród mieszkańców - rataj, 3 chałupników. Wieś należała do parafii Szymanowice.

W 1856 r. dobra w Nowej Wsi miały obszar 4860 mórg i były nadal własnością Rokossowskich, zaś w 1868 r. były w posiadaniu 26 współwłaścicieli. W ich skład wchodziły: Nowa Wieś (9 osad), Świerczyna (23), Czołnochów (10), Toporów Stary (14), Toporów Nowy (12), Wierzchy (4), Śnietnia (15), Gizałki (35), Kolonia Toporów (13).

Okolo 1890 r. Nowa Wieś określana jest jako wieś i folwark w powiecie słupeckim, w gminie i parafii Szymanowice. W wieś liczyła 7 domów z 65 mieszkańcami, folwark - 3 domy i 18 mieszkańców. Był tu też posterunek straży granicznej - 1 dom i 5 osób.

W 1938 r. miejscowość obejmowała 14 zabudowań. Folwarkiem zarządzał Niemiec Ryszard Peda, który po wojnie wyjechał do Leszna, a jego ziemie przeszły w posiadanie miejscowej ludności. Otrzymanymi parcelami mieszkańcy rozporządzali do czasu założenia w 1967 r. przez kilku Rolników Spółdzielni Produkcyjnej.

Obory - dobra szlacheckie złożone z folwarku i wsi Obory, w parafii Żegocin, w powiecie kaliskim, we własności małżeństwa Jana i Marianny z Roźnowskich Szarzyńskich. W 1783 r. i przed 1788 r. na puszczech oborskich założyli Oborskie Olędry - Stare Oborskie Ol., czyli Wronów i Nowe Oborskie Olędry. W 1903 r., jako właściciel Obór wzmiankowany jest Władysław Sęp Szarzyński.

Orlina Duża - dawne nazwy: Otnie, Orle, Orliny, Holendry Biskupickie, Orlińskie Duże Olędry, Kolonia Orliny, Orlina Wielka.

Miejscowość olęderska, lokowana w dniu 05.05.1784 r. na „larach królewskich”, przez starostę ostrzeszowskiego, dziedzica Grodzca, Królikowa i Biskupic - Franciszka hrabiego Stadnickiego, dla kolonistów polskich i niemieckich. Osadźcami Bogusław Krol - sołtys oraz Michał Arent.

W 1796 r. było tu 28 gospodarstw należących do ewangelików, duży cmentarz ewangelicki ogrodzony murem z rudy darniowej i dom modlitwy oraz szkoła. W 1924 r. spalił się stary dom modlitwy i został zbudowany nowy obiekt z rudy żelaza, cegły i pod dachówką, wyposażony w chór. W budynku znajdowało się też mieszkanie dla kantora, nauczyciela. Po II wojnie światowej poewangelicki dom modlitwy służył przez wiele lat lokalnej społeczności katolickiej. Obecnie budynek nie posiadający formalnego właściciela, jest w złym stanie technicznym, niszczeje.

Pod koniec XVIII w. władanie nad majątkiem Biskupice z przyległościami, w tym Orliną Dużą, objął chorąży wieluński Józef Taczanowski herbu Jastrzębiec, a po nim jego młodszy brat Feliks Felicjan Taczanowski.

Z rodem Taczanowskich związana jest historia tzw. szlacheckiego traktu przechodzącego przez rozległe orlińskie lasy (dawniej las majątku Biskupice tzw. Wielki Bór). Ten kilkukilometrowy leśny dukt kazał wybudować dziedzic z Biskupic w poł. XIX w., by jeździć w zaloty do szlachcianki z Szymanowic. Gdy starania o rękę okazały się skuteczne, poddani chłopci w dniu wesela oświetlali pochodniami cały trakt dla przejeżdżającej młodej pary. Dukt leśny był też zapewne wykorzystywany przez innych członków rodu Taczanowskich - właścicieli majątku Biskupice, majątków w Taczanowie, Wieczynie, Sławoszewie, Kuczkowie, Choryniu. Trakt otrzymał nazwę „szlachecki”. W XIX w. pośrodku Wielkiego Boru, przy szlacheckim trakcie, Taczanowscy założyli śródleśny folwark - Kopczyk (nie istnieje).

Spis z 1845 r. podaje, że we wsi był dom kantora oraz przypisane do niego 15 morgów ziemi. Szkoła istniała od ok. 1785 r. W 1929 r. wymieniana jest szkoła z językiem niemieckim, uczęszczało do niej 120 dzieci, nauczycielem był Leopold Schmidt. Ok. 1880 r. wieś (w powiecie konińskim, gminie Rzgów, parafii Królików) posiadała 54 gospodarstwa i 546 mieszkańców. W 1938 r. znajdowało się tu 79 gospodarstw, w tym 7 zamieszkałych przez rodziny polskie. Zalesienie wewnętrzne miejscowości było bardzo małe - wynosiło ok. 10%, natomiast od strony Zagórowa przylegało do niej ok. 500 ha lasu wiejskiego.

W latach 1942 - 1943 Niemcy rozbudowali istniejącą linię kolei wąskotorowej Witaszyce - Robaków, przedłużając ją do miejscowości Grabina i Trąbczyn, w celu ułatwienia eksploatacji złóż rudy darniowej. Kolej przechodziła przez Orlinę Dużą, gdzie wybudowano stację kolejową. W 1947 r. otwarto odcinek Grabina - Zagórow. Złoty okres w przewozach kolejki wąskotorowej przypadł na lata 60. XX w. Głównymi klientami były spółdzielnie gminne w Zagórowie, Trąbczynie, Rzgowie, Grodźcu, Rychwale i Choczu oraz lokalna społeczność. W 1991 r. przewozy ludzi i towarów zostały zawieszane. W czerwcu 1992 r. podjęto decyzję o likwidacji linii.

W styczniu 1945 r. większość mieszkańców opuściła wieś w obawie przed nadciągającą armią sowiecką. Po II wojnie światowej część gospodarstw przejęli Polacy. Lecz jeszcze w 2 poł. lat 50. XX w. część pól leżała odłogiem.

Do 1954 r. Orlina Duża należała do gminy Rzgów i powiatu konińskiego. W 1955 r. weszła w skład Gromady Białobłoty, wraz z którą w 1956 r. przeniesiona została do powstałego powiatu pleszewskiego. W 1972 r. po nagłej likwidacji Gromady Białobłoty, miejscowość włączona została do Gromady Gizałki, która w 1973 r. stała się Gminą Gizałki. W ostatnich latach, w związku ze znacznym wyludnieniem wsi, powstają tu wielkopowierzchniowe fermy norek i kurczaków.

Orlina Mała - dawne nazwy: Orle, Orliny, Orlińskie Małe Olędry. Osada olęderska lokowana w 1784 r., założona przez właściciela gruntów - Franciszka hrabiego Stadnickiego. W fazie powstawania Orlina Mała kojarzona była z Orliną Dużą (pod nazwą Orliny), również założoną przez Stadnickiego. Po przejęciu pod koniec XVIII w. majątku Grodziec przez Bielińskich, a majątku Biskupice przez Taczanowskich, zaczęły kształtować się odrębne nazwy. Orlina Mała związana była z Białobłotami i Grodźcem, poprzez przynależność do kantorkatu, cmentarza, szkoły oraz sołectwa w Białobłotach oraz do Gminy Grodziec. Mieszkańcy Orliny Małej wnosili też wkład w budowę kościoła ewangelickiego w Grodźcu.

W 1839 r. na 4459 wiernych parafii ewangelickiej w Grodźcu, w Orlinie Małej mieszkało 118 osób. W 1872 r. rozległe dobra grodzieckie zakupił hrabia Mieczysław Kwilecki (1833 - 1918). Objął zwyczajową zwierzchność - opiekę nad szeregiem miejscowości, w tym Białobłotami, Dziewiniem, Orliną Małą. Majątek pozostał w rękach rodziny przez kilkadziesiąt lat.

W 1886 r. była to kolonia w powiecie słupeckim, gminie Grodziec, parafii Królików, posiadała 28 domów, 189 mieszkańców oraz 403 morgi ziemi i wchodziła w skład dóbr Grodziec. W porównaniu z innymi okolicznymi miejscowościami naturalne procesy polonizacyjne zachodziły tu najwolniej - w 1934 r. na istniejących 31 gospodarstwach zamieszkiwała tylko jedna rodzina polska.

Na początku 1945 r. większość kolonistów niemieckich z Orliny Małej, w obawie przed zbliżającym się frontem i armią sowiecką opuściła wieś, inni zaś w ciągu kilku następnych lat zostali wysiedleni. Pozostawione po kolonistach gospodarstwa zajęła ludność polska, a część gruntów przejęło państwo (np. poprzez Lasy Państwowe). Po II wojnie światowej w Orlinie Małej miała swą siedzibę Gromadzka Rada Narodowa w Białobłotach.

W okresie funkcjonowania Gromadzkiej Rady Narodowej w Białobłotach, podjęto decyzję o podziale rozległego sołectwa Białobłoty (składającego się z Białobłot i Orliny Małej). Pozostało zmniejszone sołectwo Białobłoty oraz utworzono nowe sołectwo Orlina Mała (składające się z wsi Orlina Mała i przysiółka Białobłot - Krzyżówki). Obecnie Orlina Mała związana jest z Orliną Dużą, a Krzyżówka stanowi oddzielne sołectwo.

Ruda Wieczyńska - dawna nazwa: Ruda Buskowa. Nazwa powstała w okresie międzywojennym i pochodzi od znaczących pokładów rudy darniowej, znajdujących się na rozległych obszarach zalewowych na płn. od wioski. Drugi człon „wieczyńska” pochodzi od nazwy majątku ziemskiego Wieczyn, leżącego na przeciwległym brzegu rzeki Proсны. Miejscowość powstała w średniowieczu. W źródłach pojawia się od 1523 r. W 1565 r. należała do dóbr Wieczyn rodziny Złotowskich (Złotkowskich). W 1755 r. dwór posiadali Godlewscy. Majątek przestał istnieć na początku XX w.

Studzianka - dawne nazwy: Holendry Studzienka, Studzienka. Miejscowość olęderska, lokowana przed 1793 r., w parafii Szymanowice. Osada, wraz z Wierzchami, Leszczycą i Holendrami Ostrowskimi, należała do dóbr w Szymanowicach. Jej założycielem był zapewne właściciel majątku Szymanowice od 1789 r. - Jan Gliszczyński. Pod koniec XIX w. dobra należały do rodziny Szarzyńskich. Opłata czynszu z kolonii ustała w 1864 r.

W 1820 r. we wsi znajdował się folwark Jana Glińskiego, mieszkało 56 osób - Polaków i Niemców. W 1827 r. było tutaj 7 domów i 53 mieszkańców. Około 1880 r. kolonia w powiecie słupeckim, parafii i gminie Szymanowice posiadała 12 zabudowań i 203 morgi ziemi. W 1938 r. we wsi znajdowały się 22 gospodarstwa, a zalesienie wynosiło ok. 20%.

Szymanowice - wieś szlachecka, najstarsza w gminie Gizałki, wzmiankowana w 1250 r., jako Symanovich - gniazdo rodziny Szymanowskich. W 1250 r. na zjeździe w Szymanowicach gościł książę Wielkopolski Przemysław I, który potwierdził tu kościołowi gnieźnieńskiemu nadanie Ostrowitego Prymasowskiego.

W 1340 r. wieś posiadała drewniany kościół parafialny pw. św. Anny, który spalił się około 1430 r., z winy wikariusza Piotra. W XVI w. stał tu kościół drewniany pw. św. Jana

Chrzyciela, św. Wojciecha, św. Doroty oraz 40 męczenników. Następny kościół, także drewniany, w formie krzyża wystawił w 1745 r. Józef Cywiński, cześnik poznański i ówczesny dziedzic Szymanowic. Kościół spłonął w 1831 r. Po tej pożodze nabożeństwa odbywały się przez dłuższy czas w kaplicy urządzonej w budynku dworskim. W 1874 r. proboszcz ks. W. Bąkowski rozpoczął budowę obecnego kościoła, ukończoną w 1882 r.; konsekrowano go w 1889 r. pw. św. Jana Chrzyciela.

Po Szymanowskich odnotowanych jeszcze w 1523 r., w 1579 r. wieś stanowiła współwłasność Jędrzeja Żernickiego oraz Małgorzaty i Jędrzeja Tomickich. W 1618 r. odnotowany jest Jakub Pilchowski. W 1640 r. istniał tu dwór i folwark.

Właścicielem w 1717 r. był Rogowski, który odsprzedał majątek w 1745 r. Józefowi Cywińskiemu. Od 1789 r. właścicielem wsi oraz majątku był Jan Gliszczyński. Pod koniec XIX w. dobra należały do rodziny Szarzyńskich. Po fragmentarycznej parcelacji majątek w 1907 r. kupił Stanisław Kruszyński.

Przed 1755 - 1756 r. założone zostały Szymanowickie Stare Olędry. Na podstawie brzmienia nazwisk zapisanych w tych latach w metrykach chrztu dzieci w parafii Szymanowice można wnioskować, że w osadzie mieszkali katolicy, Niemcy i Polacy, chociaż niewykluczone, że może w części i ewangelicy, którzy czasem przyjmowali sakrament z rąk kapłanów katolickich.

Około 1890 r., w leżącej w powiecie słupeckim miejscowości, były 2 folwarki, 24 domy, w tym 11 murowanych i 271 mieszkańców. Parafia w Szymanowicach liczyła ok. 3000 dusz. Gmina Szymanowice zajmowała obszar 8718 mórg, zamieszkiwało ją 4509 osób (zapisanych do ksiąg), w tym 881 nieobecnych. Wśród stałej ludności było 1410 protestantów.

W 1938 r. Szymanowice posiadały 30 zabudowań. W tym czasie Urząd Gminy Szymanowice mieścił się w Wierzchach. - do 1954 r.

Świerczyna - dawne nazwy: Holendry Świerczonka, Świerczonka. Miejscowość olęderska lokowana przed 1793 r., należąca do parafii Szymanowice. W 1820 r. stanowiła własność rodziny Rokoszewskich (Rokossowskich), zamieszkiwało ją 68 osób.

W 1890 r. kolonia w powiecie słupeckim, gminie i parafii Szymanowice liczyła 23 domy i 188 mieszkańców. W latach 1937 - 1938 staraniem mieszkańców okolicznych wsi wzniesiona została świątynia katolicka pw. Św. Antoniego Padewskiego. W tym czasie miejscowość posiadała 40 zabudowań, zaś zalesienie terenu wynosiło ok. 15%.

Tomice - dawna nazwa Tomycze, osada: Tomickie Nowe Olędry (Ciemierów Kolonia). Miejscowość w 1523 r. potwierdzona jest w uposażeniu plebanii w Szymanowicach. W 1579 r. była własnością Małgorzaty Tomickiej, w 1618 r. - Stanisława Tomickiego, potem Jana Tomickiego. Źródła z przełomu XVII/XVIII w. jako właściciela wsi wymieniają Józefa Cywińskiego podczaszego poznańskiego, dziedzica dóbr: Tomice, Szymanowice, Ciemierowo oraz Ignacego Kręskiego, dziedzica Myślenia.²

W połowie XVIII w. właścicielem dóbr Tomice był Ignacy Samek Gliszczyński, starosta pasierbowski, szambelan królewski. Prawdopodobnie był on założycielem wsi Ciemierowa/Tomickie, Stare Olędry/Szymanowickie, Stare Olędry w parafii Szymanowice -

² <http://www.wtg-gniazdo.org/forum/viewtopic.php?style=3&f=3&t=4922> (data dostępu 15.07.2018 r.)

przed 1755 - 1756. Natomiast dnia 23.09.1780 r. wydał przywilej lokacyjny dla Tomickich Nowych Olędrów (ob. Ciemierów Kolonia w gminie Pyzdry).

W spisie z 1827 r. wymienione są 3 wsie: Tomice (19 domów i 320 mieszkańców), Tomice Nowe (26 i 213), Tomice Stare (17 i 138). Była więc to wieś duża, mająca w sumie 62 domy i 671 mieszkańców.

Około 1890 r. w Tomicach, należących do powiatu słupeckiego, gminy i parafii Szymanowice, znajdowało się dużo mniej osadników: we wsi było tylko 14 domów, 219 mieszkańców, w folwarku - 6 domów, 46 mieszkańców, w osadzie leśnej Młynek Tomicki - 3 domy, 31 mieszkańców, w folwarku Tomickie Górki - dane nieznane. W całej wsi budynków murowanych było 7, z drewna 21. W 1870 r. była tu też gorzelnia.

W latach 1918 - 1939 miejscowość znalazła się w granicach II Rzeczypospolitej. W 1938 r. miejscowość obejmowała 68 zabudowań.

Dzisiaj część terenów wsi znalazło się po stronie gminy Pyzdry. (Ciemierów - w tym dworek Tomickich, Ciemierów Kolonia to dawniej Tomice Nowe i Tomickie Olendry).

Tomice Młynik - osada leśna, należąca do majątku Tomice, w 1890 r. liczyła 3 domy i 31 mieszkańców.

Toporów - dawne nazwy: Toporowo, Toporowska Kolonia. Toporów Stary (wieś i kolonia), Toporów Nowy (wieś i kolonia).

W 1699 r. folwark Toporowów, z chałupą i owczarnią oraz dwoma chałupnikami (Miodek i Smolarek), nabył Stanisław Rokossowski i włączył do majątku w Nowej Wsi wraz z Gizałkami i Czołnochowem. Osada podlegała parafii w Szymanowicach.

W 1827 r. Toporów liczył 9 zabudowań i 43 mieszkańców, a Toporowska Kolonia - 17 domów i 123 mieszkańców.

Około 1890 r. Toporów należał do powiatu słupeckiego, gminy i parafii Szymanowice; Toporów Stary obejmował wieś: 1 dom, 40 mieszkańców oraz kolonię: 5 domów i 68 mieszkańców. Toporów Nowy to wieś: 8 domów i 45 mieszkańców i kolonia: 7 zabudowań i 61 mieszkańców.

W 1938 r. Toporów Stary posiadał 19 zabudowań.

Wierzchy - dawne nazwy: Tomickie Nowe Olędry, Holendry Wierzchy. Miejscowość olęderska, lokowana 1781 r., w parafii Szymanowice. Osada należała do dóbr w Szymanowicach wraz z Wierzchami, Leszczycą i Holendrami Ostrowskimi. Założycielem osady był właściciel majątku Szymanowice od 1789 r. - Jan Samek Gliszczyński. Pod koniec XIX w. dobra należały do rodziny Szarzyńskich. Opłata czynszu z kolonii ustała w 1864 r.

W osadzie osiadło 12 osadników o polskich (8) i niemieckich (4) nazwiskach, najpewniej luteranów lub mieszanych wyznaniowo i etnicznie ze względu na niemieckie i polskie nazwiska jej mieszkańców notowane w metrykach chrztu parafii Szymanowice. Otrzymali oni na zabudowę i zagospodarowanie 7 lat wolnizny, kończącej się wszystkim olędrom w 1788 r., oprócz pierwszego, któremu wychodziła w 1787 r.; zatem osiedli na gruncie zarostym, najpewniej leśnym.

W 1872 r. we wsi istniały: szkoła, drewniana kaplica kryta słomą i ewangelicki cmentarz. Do 1960 wieś była siedzibą gminy Szymanowice. Istniała tu wówczas poczta i areszt gminny. Częścią wsi są Gizałki Las (Alfredów).

Wronów - dawne nazwy: Oborskie Olędry, Stare Oborskie Olędry (Wronowo). Od końca XVIII w. do 1842 r. właścicielem wsi był Michał Wawrzyniec Sęp-Sarzyński (1767 - 1842) i jego żona Justyna B. z domu Sadowska herbu Nałęcz.

W 1827 r. były tu 4 zabudowania z 70 mieszkańcami. Około 1890 r. była to wieś i folwark zarządzany przez Dymeckiego, w powiecie słupeckim, gminie i parafii Szymanowice. We wsi były 4 domy i 64 mieszkańców, w folwarku - 2 domy i 20 mieszkańców. Trzy budynki były murowane. Przed I wojną światową we wsi działały 3 wiatraki, obecnie zachował się jeden, datowany na połowę XIX w., przerobiony na elektryczny. W 1938 r. miejscowość obejmowała 20 zabudowań.

5.3. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne

Krajobraz kulturowy gminy Gizałki ukształtowany został w oparciu o następujące uwarunkowania, mające wpływ na aktywność społeczną regionu w czasach historycznych:

- dość późne zagospodarowanie terenów Puszczy Pyzdrowskiej,
- wielowiekowa przynależność do Państwa Polskiego,
- największe w Polsce skupisko osad olęderskich,
- polska i niemiecka narodowość przedwojennych mieszkańców.

Aktywność ekonomiczna regionu i pozostała działalność jego mieszkańców pozostawały i pozostają w ścisłym związku z jego walorami terenowymi i położeniem politycznym.

5.3.1. Historyczne układy przestrzenne na terenie gminy

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to zarówno urbanistyczne układy miast, ruralistyczne układy wsi, także mniejsze zespoły: założenia pałacowo - folwarczne, często połączone z parkami, kościoły i cmentarze przykościelne czy inne cmentarze.

• Układy przestrzenne wsi³

Na terenie gminy Gizałki układ sieci osadniczej ściśle wiąże się z historycznie wykształconymi formami gospodarowania na terenach rolnych.

Najstarsze wsie rozlokowane na obrzeżach dawnej puszczy mają z reguły układ ulicówki (wieś jednodrożna o zabudowie po obu stronach drogi) lub wsi folwarcznej (najczęściej ulicówka wykształcona z folwarku): Obory, Nowa Wieś Szymanowska złożona z folwarku (dwór rozebrany w 1941 r.) i gospodarstw indywidualnych. Najciekawszy układ posiada wieś Szymanowice - prawdopodobnie jest to przekształcona owalnica, z kościołem w środku wsi i zespołem dworskim od zach.

³ Szwiec P., Katalog architektury regionalnej dla obszaru „Puszczy Pyzdrowskiej”, Pyzdry - Poznań 2009, s. 89

W większości starych wsi pierwotny układ pozostaje czytelny w niewielkim stopniu, co wynika z ich rozbudowy w wyniku kolejnych fal osadnictwa, zwłaszcza osadnictwa olęderskiego.

Część wsi olęderskich (Orlina Mała i Wielka, Białobłoty, Garncarski Kąt, Krzyżówka) powstała jako rzędówka bagienna o blokowym układzie pól, stopniowo przechodząca w zabudowę rozproszoną. Każdy z osadników otrzymywał wąski pas ziemi, prostopadły do cieków wodnych. Wieś budowana była na końcu od strony rzeki. Poszczególne gospodarstwa łączone były za pomocą drogi biegnącej wzdłuż wody, często na koronie wału przeciwpowodziowego. Część zabudowy, z powodu pierwotnie podmokłego terenu, lokalizowano na najwyższej położonej części działki w pewnej odległości od drogi, co powodowało rozproszenie.

Znacznie częstsze są wsie typu luźnego, o zabudowie rozproszonej. Koloniści przygotowując teren do zasiedlenia, na drodze karczunku drzew i krzewów, uzyskiwali duże działki w kształcie zbliżonym do kwadratu, a zagrodę sytuowano w jej centralnej części, na niewielkich wyniesieniach terenu, tzw. terpach. Często zdarzało się, że sąsiednia zabudowa była rozdzielona przez zadrzewienia, cieków wodnych lub system melioracyjny. Do najważniejszych zadań w trakcie lokowania osady należały prace melioracyjne. Podmokłe obszary były przecinane rowami melioracyjnymi, które miały za zadanie odprowadzać nadmiar zalegających wód oraz głębokimi stawami. Na wałach przeciwpowodziowych, wzdłuż rowów melioracyjnych i na krawędziach dróg i miedzach sadzono wierzby i topole, które miały zabezpieczyć przed nanoszeniem kry. Zalesienia śródpólne: drzewa i krzewy liściaste oraz układ pól decydują o specyfice olęderskich wsi.

Każda z wsi posiadała własny cmentarz, zlokalizowany w jej pobliżu, najczęściej na pagórku lub wydmye polodowcowej, często splantowanej i uformowanej albo w pobliżu centrum wsi lub ważnego skrzyżowania dróg. Mimo znacznych przekształceń do dziś przetrwały takie składniki krajobrazu kulturowego, jak układy przestrzenne wsi i ich pól, rowy i groble, przebieg części dróg, zadrzewienia, tradycyjne zagrody, szkoły, cmentarze. W bardzo małym stopniu zachowane zostały pierwotne nazwy tych wsi - w większości zmienione w okresie międzywojennym i powojennym.

• Zespoły dworskie

Na terenie gminy, ze względu na jej historię osadniczą, powstało stosunkowo mało zespołów dworskich. Pozostałości trzech zaledwie założeń prezentują szczytkowy stan zachowania. Natomiast walory zabytkowe prezentują znajdujące się przy dwóch z nich parki.

Obory, pozostałości założenia dworskiego

Założenie usytuowane po półd. - zach. stronie drogi z Niniewa do Gizałek. Zespół składał się z części rezydencjonalnej z parkiem krajobrazowym z 4 ćw. XIX w. i zespołu gospodarczego. Zachowały się pozostałości parku krajobrazowego z kasztanowcową aleją dojazdową do drogi; na jej osi znajdował się dwór. Nie zachowana część folwarczna - o kwadratowym kształcie podwórza - zajmowała powierzchnię między parkiem a drogą, po półd. stronie alei dojazdowej. Na półn. - zach. od niej, przy drodze znajdowała się kolonia mieszkalna pracowników folwarcznych; zachował się z niej murowany ośmiorak z końca XIX w., gruntownie przebudowany w latach 70. i 80. XX w.

Szymanowice, pozostałości założenia dworskiego

Założenie zlokalizowane w płd. - zach. części wsi, sąsiaduje z kościołem. Składało się z części rezydencjonalnej z parkiem krajobrazowym z 2 poł. XIX w. - w części wsch. i zach. folwarcznej. Dwór (rozebrany w 1941 r.) usytuowany był w centralnej części parku. Park o powierzchni 2,1 ha zachował kształt zbliżony do pierwotnego (pomniejszony o trawiaste boisko i plac zabaw). Starodrzew tworzą kasztanowce, akacje i wiązy. W latach 2013 - 2014 był rewitalizowany: wyczyszczono dwa stawy, wykonano nowe nasadzenia drzew i krzewów, wybudowano alejki spacerowe oraz zainstalowano oświetlenie. Do 1992 r. przy zach. granicy parku znajdował się piętrowy, murowany dom ogrodnika z przełomu XIX/XX w.

Podwórze gospodarcze znajdowało się na zach. od parku: prostokątne, zabudowane od płn., zach. i częściowo wsch. Z jego zabudowy, do 2010 r., zachował się spichlerz z końca XIX w. - po wsch. stronie i fragment obory, przebudowanej około 1970 r. na budynek mieszkalny - w części zach.

Nowa Wieś, pozostałości założenia dworskiego

Do lat 70. XX w. istniała część rezydencjonalna - dwór otoczony ogrodem warzywnym - w części wsch. zespołu. Zach. część folwarczna założona była wokół czworobocznego dziedzińca. Z jej zabudowy zachowała się świnia z 1930 r. - w części płn. oraz przebudowana stajnia. Na płn. - wsch. od dziedzińca, przy dawnym dojeździe od strony Proсны istniała kolonia mieszkaniowa pracowników folwarcznych; zachowały się dwa parterowe domy z około 1920 r., znacznie przebudowane w 1968 r.

• Cmentarze

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Na terenie wsi olęderskich cmentarze grzebalne stanowiły istotny element organizacji przestrzennej i krajobrazu. Dla części osad wspominają o nich przywileje lokacyjne. O ich występowaniu świadczą także lokalizacje na dawnych mapach (np. Mapa Kwatermistrzostwa Generalnego Wojska Polskiego z 1839 r.), a przede wszystkim relikty (głównie nagrobki z 2 poł. XIX i 1 poł. XX w.) zachowane do dzisiaj. Wielkość cmentarzy była zależna od wielkości populacji wsi. W ich centrum wznoszono wysoki drewniany krzyż. Otaczano je niskim płotem, a wyjątkowo murem, także z darniowej rudy żelaza.

Cmentarze w gminie Gizałki:

Orlina Duża, cmentarz ewangelicki

Zdjęcia nr 1, 2. Orlina Duża, cmentarz ewangelicki

Cmentarz założony w 1784 r., największy i najlepiej zachowany w Puszczy Pyzdrowskiej, częściowo otoczony murem darniowym, z zachowanymi licznymi nagrobkami, w większości z okresu międzywojennego. Najstarszy zachowany nagrobek z 1842 r. Zachowany starodrzew, cmentarz uporządkowany w 2010 r. Naprzeciw dom modlitwy z mieszkaniem kantora - zachowany wraz z wyposażeniem sali modlitw.⁴

Wierzchy, cmentarz ewangelicki

Zdjęcia nr 3, 4. Wierzchy, cmentarz ewangelicki

Cmentarz założony przed 1781 r., zlokalizowany przy głównej drodze wiejskiej. W 2004 r. uporządkowany i przekształcony w park. Nagrobki betonowe z okresu międzywojennego. Wśród starodrzewu - lipy.

⁴ Zdjęcia i częściowa inwentaryzacja nagrobków, strona internetowa Genea 2011:
<https://www.genea2011.pl/index.php/friedhoefe/orlina-duza> (data dostępu 20.07.2018 r.)

Kolonia Obory, cmentarz ewangelicki

Zdjęcie nr 5. Kolonia Obory, cmentarz ewangelicki

Cmentarz założony w 1783 r. - miejsce pocmentarne. Na obecność cmentarza wskazuje nietypowa roślinność, np. konwalie. Obok znajduje się dom modlitwy, ob. przebudowany dom mieszkalny.⁵

Białobłoty, cmentarz ewangelicko - augsburski

Zdjęcia nr 6, 7. Białobłoty, cmentarz ewangelicko - augsburski

Cmentarz założony ok. 1770 r., przy drodze z Grodźca do Gizałek. Zdewastowany, zachowało się sporo nagrobków - z okresu międzywojennego; najstarszy znaleziony - z 1906 r. Obok znajduje się budynek dawnej szkoły i kantoratu, obecnie przebudowany, mieszkalny.⁶

Białobłoty - miejsce po cmentarzu cholerycznym, zlokalizowane przy figurce (na drzewie) między Dziewiniem Dużym a Królikowem.

Białobłoty i Czarny Bród - miejsce po cmentarzu cholerycznym, zlokalizowane po obu stronach krzyża w lesie.

⁵ Strona internetowa Genea 2011: <https://www.genea2011.pl/index.php/friedhoefe/kolonia-obory> (data dostępu 20.07.2018 r.)

⁶ Cmentarze w Białobłotach wymienione w: Spis wielkopolskich cmentarzy-WTG Gniazdo www.wtg-gniazdo.org/upload/opracowania/cmentarze.xls (data dostępu 20.07.2018) oraz strona internetowa ze zdjęciami nagrobków: Genea 2011: <https://www.genea2011.pl/index.php/friedhoefe/bialobloty> (data dostępu 20.07.2018 r.).

Szymanowice, cmentarz parafialny

Zdjęcia nr 8, 9. Szymanowice, cmentarz parafialny

Cmentarz zlokalizowany przy drodze z Szymanowic do Leszczycy. Założony w 1 poł. XIX w. W pobliżu kostnicy: symboliczna mogiła powstańców z 1863 r., symboliczny grób ofiar II wojny światowej, cztery stare grobowce, grób Stanisława Janowskiego i dwóch nieznanymi osób zamordowanych przez hitlerowców w 1939 r. Wśród starodrzewu - pomnikowe dęby.

Szymanowice, cmentarz przykościelny

Cmentarz przykościelny wraz z kościołem i plebanią wpisany do rejestru zabytków. Założony na planie owalu, od pld. ogrodzony ceglany murem z 1906 - 1918 i 1930 r., oddzielającym cmentarz od posesji plebanii. Z pozostałych stron otoczony ażurowym, metalowym ogrodzeniem na podmurówce i tynkowanych słupkach, z furtką od pñ. i dwiema trójdzielnymi bramami - od wsch. i zach. Teren porośnięty trawą, wzdłuż ogrodzenia - drzewa: lipy, jesiony wyniosłe i kasztanowce. Wokół kościoła - utwardzona droga procesyjna. Przy kościele stoi drewniany krucyfiks z tabliczkami misyjnymi. Na elewacji kościoła, przy wejściu - tablica pamiątkowa ku czci ofiar walk w latach 1918 - 1920.

5.3.2. Architektura i budownictwo

• Obiekty sakralne

Zespół sakralny kościoła parafialnego w Szymanowicach

Zdjęcia nr 10, 11, 12. Szymanowice, kościół pw. Św. Jana Chrzciciela

Zespół sakralny kościoła parafialnego w Szymanowicach: kościół pw. Św. Jana Chrzciciela wraz z cmentarzem przykościelnym oraz plebania, murowana, 2 poł. XIX w. Cmentarz otoczony ogrodzeniem, od pld. przylega doń ogrodzenie plebanii. Kościół eklektyczny, wzniesiony w latach 1881 - 1882 na miejscu dawnego, konsekrowany w 1890 r. Polichromia nawy z 1956 r., remont i malowanie elewacji - w 1977 r., malowanie wnętrza w latach 90. XX w., po 2002 r. - wymiana podłogi drewnianej na posadzkę z płytek.

Kościół murowany z cegły, tynkowany, na kamiennie - ceglany cokole. Orientowany, jednonawowy na rzucie prostokąta, z węższym prezbiterium zamkniętym półkoliście, ujętym zakrystią i pomieszczeniem magazynowym oraz z prostokątnym ryzalitem kruchty - w fasadzie i zwężającą się uskokowo ku górze wieżą - nad kruchtą. Korpus nawowy kryty dachem dwuspadowym, prezbiterium - trójspadowym, wieża nakryta hełmem cebulastym. Elewacje rozczłonkowane pilastrami, ujęte profilowanym gzymsem parapetowym, zwieńczone belkowaniem i gzymsem. Fasada rozczłonkowana płycinami i niszami; kruchta zwieńczona trójkątnym szczytem z datą 1881. Okna zamknięte łukiem okrągłym, w opaskach, ujęte parami pilastrów dźwigający trójkątne naczółki. Nawa nakryta stopem drewnianym z podsufitką, prezbiterium - sklepieniem kolebkowym. W zach. części wnętrza - empora muzyczna wsparta na trzech arkadach.

Świerczyna, kościół filialny pw. św. Antoniego Padewskiego

Zdjęcia nr 13, 14. Świerczyna, kościół filialny pw. św. Antoniego Padewskiego

Kościół wzniesiony w latach 1937 - 1939. Budynek murowany z cegły, na rzucie prostokąta, z prostokątnym aneksem zakrystii, nakryty dwuspadowym dachem, w fasadzie osłoniętym schodkowo ukształtowanym szczytem zwieńczonym ażurową sygnaturką z dzwonem z 1947 r. Remontowany w 1970 r.

Orlina Duża nr 15, ewangelicki dom modlitwy i szkoła, ob. nieużytkowany

Zdjęcie nr 15. Orlina Duża nr 15

Ewangelicki dom modlitwy i szkoła w Orlinie Dużej (nr 15), wzniesiony przed 1841 r., otynkowany w latach 50. XX w. Zbudowany z rudy darniowej, na rzucie prostokąta, czteroosiowa z niesymetrycznie rozmieszczonym wejściem. Mieścił też mieszkanie pastora - obecnie prywatne.⁷ Zachowana sala modlitw.

• Zabudowa wsi

Pierwotną zabudowę wsi większości wsi gminy tworzyły zagrody olęderskie. Budynek mieszkalny i wolnostojące zabudowania gospodarcze: obora-chlew, stajnia, stodoła, spichlerz - najczęściej rozmieszczone na planie czworoboku. Najczęstszy był model z dwoma lub trzema budynkami: chałupa, stodoła, budynek inwentarski. Rzadziej występowały owczarnie, szopy i wozownie.

Początkowo w większości były to budynki drewniane, wznoszone z bali, w konstrukcji sumikowo - łątkowej, rzadziej zrębowej, ale też z darniowej rudy żelaza. We wsiach położonych w pobliżu złóż gliny stosowano konstrukcję ryglową ze strychulcem lub glinobitką. Najczęściej były to domy parterowe, nakryte symetrycznie dwuspadowymi dachami, o połaciach nachylonych pod kątem 45 stopni. Szczyty dachu były obite deskami w układzie pionowym; krokwie konstrukcji dachowej oparte były na wystających poza lico ściany, zdobionych belkach stropowych. Okna skrzynkowe w kształcie „stojącego prostokąta”, jedno- lub dwuskrzydłowe. W oknach dzielonych podziały okien były jednakowe lub większe u dołu, mniejsze u góry. Drzwi zewnętrzne zwykle w konstrukcji ryglowej lub płycinowo - ramowej, przeważnie zdobione, dwuskrzydłowe i jednoskrzydłowe.

Cechy budynków gospodarczych były zbliżone do mieszkalnych. Widoczne różnice dotyczą okien - prostokątne lub kwadratowe, także dodatkowe małe otwory okienne bez szyb, w kształcie trójkąta foremnego; drzwi z desek ustawionych pionowo.

Domy budowane od końca XIX w. są, zwykle murowane z cegły i, lub rudy żelaznej, z deskowanymi szczytami. Początkowo zachowywały proporcje budynków starszych. Typowe są budynki szerokofrontowe, kryte eternitem lub dachówką, choć zdarzają się kryte słomą.

⁷ Zdjęcia przedstawiające wnętrze - Genea 2011: <https://www.genea2011.pl/index.php/grodziec/orlina-duza/107-kantorat-orlina-duza> (data dostępu 20.07.2018 r.)

Wśród zachowanych budynków najstarsze (Orlina Duża 15 - dawna dom ewangelicki, przed 1841 r. - z rudy darniowej; Orlina Duża 22 - drewniany, koniec XIX w.; Białobłoty 63 - drewniany, ok. 1890 r.; Leszczyca, ul. Wąska 5 - ryglowy z glinobitką, 4 ćw. XIX w. Większość zachowanych budynków pochodzi z przełomu XIX/XX w. - pocz. XX w.

• **Zabytki techniki**

Z zachowanych zabytków techniki wymienić należy młyny - wiatraki, choć zachowało się ich niewiele: Wronów - wiatrak z połowy XIX w., przerobiony na elektryczny, Leszczyca - wiatrak, ok. 1850 r., przebudowany w latach 90. XX w. oraz murowany młyn w Czołnochowie z końca XIX w.

Zdjęcie nr 16. Leszczyca, ul. Wąska, wiatrak

Zdjęcie nr 17. Wronów, wiatrak

Zdjęcie nr 18. Czołnochów nr 11, młyn

5.3.1. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Tereny obecnej gminy Gizałki w czasach historycznych były obszarem wielokulturowym. Od wieków żyli tu Niemcy, Polacy, Żydzi, od czasów rozbiorów - również Rosjanie. Rok 1945 spowodował wiele zmian. Wyjechali Niemcy, na ich miejsce, w ramach akcji przesiedleńczej, przybyli Polacy z Kresów Wschodnich i z Polski centralnej. Pozostali jednak autochtoni. Wśród nich były rodziny zasiedziałe od pokoleń, również potomkowie osadników, którzy przybyli do Wielkopolski po I wojnie światowej z różnych stron Polski - kupili gospodarstwa opuszczone przez Niemców, którzy nie przyjęli obywatelstwa polskiego i przez długi okres zamieszkiwania, małżeństwa z miejscowymi, narodziny kolejnych potomków zostali włączeni do grona miejscowych. Byli to również Polacy - osoby pracujące u gospodarza - Niemca, które po 1945 r. przejęły opuszczone gospodarstwo.

Różnica kulturowa między autochtonami a powojennymi osadnikami była znaczna. Zwłaszcza różnice gospodarcze - w sposobie uprawiania ziemi, stosowanych narzędziach, wyposażeniu gospodarstw, oczywiście w stroju, języku i zwyczajach. Nie było jednak wrogości, lecz dystans. Miejscowi widząc nieporadność przybyszów, niejednokrotnie służyli pomocą. Aczkolwiek osiedleńców początkowo nie oceniali najlepiej, głównie ze względu na ich niedbałość o przydzielony majątek i mniejszą pracowitość. Zauważano również ich ogromną religijność - nie tylko chodzenie do kościoła, również przestrzeganie zasad religijnych, jak choćby postu. W odróżnieniu od przybyszów, autochtoni, mimo, że w większości byli katolikami, byli bardziej zlaicyzowani.

Przez kolejne lata wspólnego życia różnice kulturowe zanikały, wykształcała się zunifikowana społeczność, posługująca się poprawną polszczyzną z niewielkimi naleciałościami gwarowymi. Podobnie jak w całym kraju, przez mieszkańców kultywowana jest tradycja oraz obrzędowość katolicka: uczestnictwo w świątach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i wiele innych), dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach, zwyczaj pielgrzymowania do sanktuariów. Z obrządkami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które

zwykle posiadają oprawę religijną. Drugim torem bieżącej uroczystości związane z porami roku, często powiązane z uroczystościami kościelnymi, jak np. dożynki gminne.

Natomiast w ostatnich latach, wraz z silnie funkcjonującymi regionalizmami, dającymi się zauważyć w nasileniu zainteresowania kulturą ludową, sztuką i rękodziełem, muzyką i tradycją, oraz zgodnie z tendencjami w rozwoju turystyki, podjęta została próba stworzenia elementu wyróżniającego obszar i jednoznacznie go identyfikującego, prowokującego turystę do odwiedzenia.

Od około 2006 r. reaktywowane jest pojęcie Puszcza Pyzdrska, jako wyróżnik gmin rozlokowanych na jej historycznym terenie. W tym celu podjęto działania mające na celu dokumentację i ochranianie dziedzictwa kulturowego regionu i wspieranie jego twórczości, nawiązującej do ludowej. Na terenie dawnej puszczy pyzdrowskiej prowadzone są badania terenowe, architektoniczne i etnograficzne, powstają monografie regionalne, ale też prowokowany jest rozwój kultury inspirowanej kulturą ludową, przetwarzanie starych wzorów i projektowanie nowych - o charakterze regionalnym. Jest to produkt niejako turystyczny, ale równocześnie pozwalający poznać historię i kulturę regionu.

Oprócz budownictwa i kształtu gospodarki rolnej specyfiką regionu było rzemiosło. Wielowiekowe tradycje ma tu garncarstwo. Najdłużej rozwijało się na terenach obfitujących w surowiec (Chocz). Garncarstwem zajmowały się całe rodziny, a wyroby z warsztatów w Orlinie Dużej czy Białobłotach znaleźć można do dziś w gospodarstwach. Około połowy XIX w. w Białobłotach i okolicznych miejscowościach osiedlili się garncarze z rodzin Czajczyńskich i Dzieciatkowskich. Jeszcze w 2 poł. XX w. trudnili się tym rzemiosłem Stanisław i Izidor Czajczyńscy w Białobłotach, Czesław Popławski i Marian Stawowy w Dziewiniu Dużym, Mieczysław Czajczyński w Orlinie Dużej. Działała też Stanisława Matelska (1927 - 2005) z Białobłot - artystka tworząca ceramiczne prace o tematyce sakralnej i rodzajowej. Dziś na terenie całej dawnej puszczy funkcjonuje jeden warsztat ceramiczny - Józefa i Łukasza Dzieciatkowskich w miejscowości Czarnybród.

Zajęciem typowym dla kobiet było hafciarstwo i koronkarstwo - związane w pierwszym rzędzie ze strojem kobiecym. Ale ozdabiano nim również pościel, obrusy, serwety i makatki. Za najpopularniejsze techniki hafciarskie uchodziły hafty snute, nazywane też licznymi lub cerowanymi; haft richelieu zwany w gwarze nasnuwanym lub w zegarki; haft atłaskowy (prosty lub na lepo) i haft angielski, dziurkowany. Charakterystyczne dla regionu są snutki golińskie. Ich niepowtarzalny efekt osiąga się przez zespolenie trzech składników: układu dziurek wymagającego zastosowania haftu, zestawu motywów dających się wpisać w formę koła lub owalu wykończonych ścięciem atłaskowym oraz odcinków pojedynczych nitek, łączących poszczególne motywy tzw. pajęczych nówek. Wycięcie płótna pod nóżkami daje wrażenie lekkości, tworząc kompozycję przestrzenną. Na przełomie XIX i XX w. snutkami zdobiono koszulki, fartuchy, krezy i czepeczki.

Obecnie największą popularnością cieszą się koronki szydełkowe, nazywane niegdyś heklówkami. W początkowym okresie używano ich do obrębiania obrzeży zapasek. Najnowszym typem koronek są koronki dziane, wykonywane za pomocą dwóch lub więcej drutów. Dziś koronkarstwem zajmują się: Halina Lewicz z Wierzychów i Renata Rogacka z Szymanowic. Są to z reguły koronki wykonywane szydełkiem i na drutach, w niewielkim stopniu nawiązujące do dawnych wzorów.

Stosunkowo licznie reprezentowane było kowalstwo. Kowal wykonywał lemieszce, siekiery, okuwał wozy, kuł konie. Każdy dodatkowo wykonywał też zdobione przedmioty - tu wyrażała się inwencja twórcza. Proste dekoracje posiadały detale architektoniczne: kotwiczkę (kraty w okienkach komór i spichlerzy), zawiasy drzwiowe, okucia kufrów i skrzyń, ale też krzyże żelazne umieszczane w zwieńczeniach kapliczek. Do niedawna jeszcze pracował Józef Dutkiewicz z Szymanowic (urodzony w 1939 r.). Był kontynuatorem pracy dziadka i ojca, także kowali.

Z innych rzemioł dawniej spotykanych we wsiach na terenie puszczy to plecionkarstwo i stolarstwo. Obydwa obecnie na terenie gminy zanikły.

Działania mające na celu upowszechnienie dawnych rzemioł i zapomnianych zawodów podejmuje Gminne Centrum Kultury w Gizałkach, które prowadzi warsztaty rękodzielnicze, skierowane do zarówno do dzieci, młodzieży i osób dorosłych.

Natomiast w sferze kultury muzycznej w gminie działają zespoły:

- Zespół Wokalny „Maki i Chabry”, działający od 2014 r. w Gizałkach, liczący 23 osoby. Repertuar zespołu jest bardzo różnorodny, począwszy od piosenek biesiadnych poprzez pieśni patriotyczne i o tematyce sakralnej. Zespół aktywnie bierze udział w życiu kulturalnym gminy Gizałki.

- Kapela Ludowa „Znad Proсны”, działająca od 1998 r. Pierwotna nazwa kapeli do 2005 r. brzmiała „Nowosioki z nad Proсны”. Od początku powstania prezentowała się podczas uroczystości organizowanych przez gminę (np. Dożynki, zabawy ludowe, festyny i pikniki rodzinne), a także brała udział w przeglądach folklorystycznych kapel ludowych. Zespół ma na swym koncie kilkadziesiąt koncertów w różnych miejscowościach kraju oraz za granicą w gminach partnerskich gminy Gizałki (Belgia, Francja, Niemcy). Na co dzień członkowie kapeli aktywnie współpracują z Gminnym Centrum Kultury w Gizałkach.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Gizałki nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Gizałki znajduje się 1 zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków (Tabela nr 2). Jest to najcenniejszy element krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekt ten objęty jest wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Gizałki

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Szymanowice	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela, w skład którego wchodzi: - kościół, - cmentarz przykościelny	851/Wlkp/A	28.11.2011 r.

5.4.2. Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Większość zabytków ruchomych stanowi wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w Szymanowicach. Najcenniejsze to obraz Matki Bożej z 1687 r., rzeźbiony krucyfiks z poł. XVIII w. oraz trzy neoklasycyźne ołtarze.

Zabytkami ruchomymi są też kapliczki i krzyże przydrożne - miejsca kultu i obiekty małej ludowej architektury, istotnie również dla kultury niematerialnej. Na terenie gminy Gizałki, oprócz obiektów współczesnych, są to:

- Kolonia Obory - drewniany krzyż w okolicy dawnej szkoły, upamiętniający wyburzony kościół ewangelicki,
- Studzianka - kapliczka z figurą Matki Boskiej,
- Szymanowice - kapliczka obok cmentarza parafialnego,
- Białobłoty - krzyż w lesie, w miejscu dawnego cmentarza cholerycznego.

Na terenie gminy Gizałki nie ma obiektów wpisanych do rejestru zabytków ruchomych.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia

7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Gizałki została opracowana w latach 2010 - 2011, przyjęta Zarządzeniem Wójta Gminy Gizałki nr 22/2013 z dnia 30 kwietnia 2013 r. Przy opracowaniu GPOnZ dokonano aktualizacji gminnej ewidencji zabytków, w wyniku której z ewidencji usunięto 28 obiektów, które zostały przebudowane tracąc walory stylowe, są zrujnowane lub wyburzone.

Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Gizałki przedstawia tabela poniżej - Tabela nr 3.

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Gizałki

LP.	ADRES	OBIEKT	DATOWANIE	UWAGI
1	Białobłoty nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1911 r.	
2	Białobłoty nr 50	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
3	Białobłoty nr 62 (d. 63)	budynek mieszkalny	ok. 1890 r.	
4	Białobłoty, dz. nr 146/1 (obok nr 82)	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	
5	Czołnochów nr 11	młyn parowy	ok. 1905 r.	
6	Dziewiń Duży nr 10	obora	ok. 1910 r.	
7	Dziewiń Duży nr 15	stodoła	ok. 1900 r.	
8	Dziewiń Duży nr 24	budynek mieszkalny	ok. 1890 r.	
9	Gizałki, ul. Strażacka 2 (d. nr 33)	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
10	Kolonia Obory 20	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
11	Kolonia Obory, dz. nr 54 (naprzeciwko nr 15)	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	
12	Kolonia Ostrowska nr 12	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
13	Leszczyca, ul. Wąska 5 (d. nr 8)	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
14	Leszczyca, ul. Wąska, dz. nr 140 (przy nr 2a)	wiatrak	ok. 1850 r., przeb. w latach 90 XX w.	
15	Obory nr 9	ośmiorak	k. XIX w., przeb. w 70 i 80 latach XX w.	
16	Obory, dz. nr 25/4	park podworski	4 ćw. XIX w.	
17	Orlina Duża nr 15	kaplica ewangelicka - pastorówka, ob. budynek nieużytkowany	przed 1841 r.	
18	Orlina Duża nr 22	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
19	Orlina Duża, dz. nr 209 (wjazd naprzeciwko nr 15)	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	

20	Orlina Mała nr 13A	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
21	Ruda Wieczyńska nr 28	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
22	Szymanowice, ul. Długa, dz. nr 257	cmentarz parafialny	1 poł. XIX w.	
23	Szymanowice, ul. Kościelna 1	plebania	4 ćw. XIX w.	
24	Szymanowice, ul. Kościelna, dz. nr 120	park dworski	2 poł. XIX w.	
25	Szymanowice, ul. Kościelna, dz. nr 122	kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela	1881 r.	851/Wlkp/A 28.11.2011 r.
26	Szymanowice, ul. Kościelna, dz. nr 122	ogrodzenie kościoła parafialnego	pocz. XX w.	
27	Szymanowice, ul. Parkowa 22	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
28	Świerczyna nr 21a	kaplica pw. Św. Antoniego Padewskiego	1937 r., rem. 1970 r.	
29	Tomice, ul. Kręta 8 (d. nr 7)	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
30	Tomice, ul. Leśna 6 (d. nr 88)	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
31	Tomice, ul. Wrzesińska 97 (d. nr 62)	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
32	Wierzchy, dz. nr 108 (przy nr 23)	cmentarz ewangelicki	k. XIX w.	
33	Wronów, dz. nr 191/5 (w głębi posesji nr 2)	wiatrak	poł. XIX w.	

*Obiekt zaznaczony na niebiesko wpisany jest do rejestru zabytków

5.6. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Środowisko kulturowe gminy Gizałki zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia (neolit) do epoki nowożytniej. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Na obszarze gminy zlokalizowano 97 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanym znaczeniu. Brak jest stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Wśród nich są obiekty istotne z historycznego punktu widzenia, które mogą być znakomitym elementem promocyjnym, wykorzystywanym w turystyce kulturalnej. Wymagają jednak odpowiedniego wyeksponowania w postaci wytyczenia szlaku oraz szczegółowego opisu historycznego i wizualizacji pierwotnego wyglądu.

Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególnie problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżniamy różne rodzaje stanowisk archeologicznych, takie jak: grodziska - pozostałości grodów, cmentarzyska - pozostałości dawnych cmentarzy, pozostałości osad wiejskich, miast itd.

Ze względu na wymagania związane z ochroną zabytków oraz ich znaczeniem dla tzw. turystyki dziedzictwa kulturowego, archeologiczne zabytki nieruchome można podzielić na zabytki widoczne i niewidoczne w krajobrazie.

Zabytki o własnej formie krajobrazowej to głównie pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano - ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną (niematerialną) w postaci pozostałości dawnych miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów) itp. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych.

Najczęściej przedmiotem zainteresowania zarówno turystów, jak i geografów turystyki oraz służb konserwatorskich, są stanowiska archeologiczne o wyraźnej, widocznej w terenie formie krajobrazowej. Dlatego grodziska, tj. pozostałości dawnych grodów, są najczęściej wspominane w przewodnikach, jako miejsca atrakcyjne dla turystyki.

Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków został przedstawiony poniżej, w Tabeli nr 4.

Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Gizałki

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA, FUKNCJA
1	Czołnochów	60-35	1/5	XIII/XIV w.- ślad osadnictwa
2	Czołnochów	60-35	2/6	XIII/XIV w. (kultura polska) - nieokreślona
3	Czołnochów	60-35	3/7	wcz. Lt (p. kultura łużycka lub grobów kl.) - osada
4	Czołnochów	60-35	4/27	XV-XVI w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
5	Gizałki	60-35	1/2	? - osada XIX w. - ślad osadnictwa
6	Gizałki	60-35	2/1	III okres wśr. (kultura polska) - punkt osadniczy
7	Gizałki	60-35	3/3	? - ślad osadnictwa
8	Gizałki	60-35	4/4	XV/XVI w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
9	Gizałki	60-35	5/8	XVII/XVIII w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
10	Gizałki	60-35	6/9	XV/XVI w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
11	Gizałki	60-35	7/10	? - punkt osadniczy XV/XVI w. (kultura polska) - punkt osadniczy
12	Leszczyca	60-35	1/11	XV/XVI w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
13	Leszczyca	60-35	2/12	XV/XVI w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
14	Leszczyca	60-35	3/13	III/IV Br (kultura łużycka) - punkt osadniczy
15	Leszczyca	60-35	4/14	XIV/XV w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
16	Nowa Wieś - Czołnochów	60-35	1/29	nowożytność - pozostałość po dworze obronnym
17	Nowa Wieś - Czołnochów	60-35	2/28	XV-XVII w. (kultura polska) - punkt osadniczy
18	Nowa Wieś - Czołnochów	60-35	3/30	? - punkt osadniczy
19	Ruda Wieczyńska	60-35	4/31	? - ślad osadnictwa
20	Ruda Wieczyńska	60-35	5/32	XIX-XX w. - fragmenty domu mieszkalnego
21	Szymanowice	60-35	1/23	? - ślad osadnictwa
22	Szymanowice	60-35	2/24	? - ślad osadnictwa ? - ślad osadnictwa
23	Szymanowice	60-35	3/25	? - cmentarzysko ?
24	Szymanowice	60-35	4/26	? - ślad osadnictwa
25	Tomice	60-35	1/21	? - cmentarzysko
26	Tomice	60-35	2/20	HaC (kultura łużycka) - cmentarzysko
27	Tomice	60-35	4/16	? - ślad osadnictwa XVI-XVII w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
28	Tomice	60-35	5/15	XVII w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
29	Tomice	60-35	5/18	III okres wśr. (kultura polska) - punkt osadniczy XVIII/XIX w. (kultura polska) - ślad osadnictwa

30	Tomice	60-35	6/19	XIII-XV w. (kultura polska) - osada
31	Tomice	60-35	7/22	? - ślad osadnictwa
32	Tomice	60-35	8/61	? - punkt osadniczy średniowiecze (kultura polska) - punkt osadniczy
33	Tomice	60-35	-/17	ślad osadnictwa
34	Gizałki	60-36	8/1	późne średniowiecze (kultura polska) - osada
35	Gizałki	60-36	9/2	? - osada późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
36	Kolonia Obory	60-36	1/3	nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
37	Kolonia Obory	60-36	2/4	? - ślad osadnictwa
38	Ruda Wieczyńska	60-36	6/5	? - osada ? XIV-XV w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
39	Ruda Wieczyńska	60-36	7/6	neolit/wczesny brąz - ślad osadnictwa ? - osada nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
40	Ruda Wieczyńska	60-36	8/7	? - osada nowożytność (kultura polska) - osada ?
41	Ruda Wieczyńska	60-36	9/8	III wczesne średniowiecze (kultura polska) - osada ?
42	Ruda Wieczyńska	60-36	10/9	epoka brązu (kultura łużycka) - ślad osadnictwa ? - osada ?
43	Ruda Wieczyńska	60-36	11/10	? - osada ?
44	Ruda Wieczyńska	60-36	12/11	? - ślad osadnictwa ? - ślad osadnictwa
45	Ruda Wieczyńska	60-36	13/12	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
46	Ruda Wieczyńska	60-36	14/13	? - osada ? - osada XIV-XV w. (kultura polska) - osada
47	Ruda Wieczyńska	60-36	15/14	? - ślad osadnictwa ? - osada
48	Ruda Wieczyńska	60-36	16/15	? - ślad osadnictwa
49	Ruda Wieczyńska	60-36	17/16	wczesny brąz - osada ?
50	Ruda Wieczyńska	60-36	18/17	wczesny brąz - osada
51	Wierzchy	60-36	1/18	wczesny brąz - ślad osadnictwa
52	Wierzchy	60-36	2/19	nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
53	Wierzchy	60-36	3/20	nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
54	Białobłoty	60-37	1/1	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa

55	Białobłoty	60-37	2/2	neolit/wczesny brąz - ślad osadnictwa pradzieje - ślad osadnictwa późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
56	Białobłoty	60-37	5/6	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
57	Białobłoty	60-37	6/12	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
58	Białobłoty	60-37	7/15	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
59	Białobłoty	60-37	8/16	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
60	Białobłoty	60-37	9/17	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa nowożytność (kultura polska) - osada
61	Białobłoty	60-37	10/18	pradzieje - ślad osadnictwa nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
62	Białobłoty	60-37	11/19	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
63	Białobłoty	60-37	12/20	okres rzymski (kultura przeworska) - ślad osadnictwa
64	Białobłoty	60-37	13/21	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
65	Białobłoty	60-37	14/22	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
66	Białobłoty	60-37	15/23	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
67	Białobłoty	60-37	16/24	nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
68	Białobłoty	60-37	17/25	nowożytność (kultura polska) - osada
69	Białobłoty	60-37	18/26	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
70	Białobłoty	60-37	20/38	okres rzymski (kultura przeworska) - ślad osadnictwa nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
71	Białobłoty	60-37	22/40	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
72	Białobłoty-Krzyżówka	60-37	3/3	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
73	Białobłoty-Krzyżówka	60-37	4/4	nowożytność (kultura polska) - osada
74	Białobłoty-Krzyżówka	60-37	19/34	średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
75	Białobłoty-Krzyżówka	60-37	21/39	pradzieje - ślad osadnictwa

				nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
76	Dziewiń Duży	60-37	1/13	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - punkt osadniczy nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
77	Dziewiń Duży	60-37	2/14	późne średniowiecze (kultura polska) - punkt osadniczy
78	Dziewiń Duży	60-37	3/27	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
79	Orlina Duża	60-37	1/7	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - punkt osadniczy
80	Orlina Duża	60-37	2/8	wczesne średniowiecze (kultura prapolska) - ślad osadnictwa nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
81	Orlina Duża	60-37	3/9	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
82	Orlina Duża	60-37	4/10	późne średniowiecze/nowożytność (kultura polska) - punkt osadniczy
83	Orlina Duża	60-37	5/11	nowożytność (kultura polska) - osada
84	Orlina Duża	60-37	6/28	pradzieje - ślad osadnictwa
85	Orlina Duża	60-37	7/29	XVII/XVIII w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
86	Orlina Duża	60-37	8/30	okres rzymski (kultura przeworska) - punkt osadniczy ?
87	Orlina Duża	60-37	9/35	okres rzymski (kultura przeworska) - punkt osadniczy ?
88	Orlina Duża	60-37	10/36	epoka brązu (kultura łużycka) - ślad osadnictwa
89	Orlina Duża	60-37	11/37	okres rzymski (kultura przeworska) - ślad osadnictwa
90	Orlina Mała	60-37	1/5	późne średniowiecze (kultura polska) - ślad osadnictwa
91	Orlina Mała	60-37	2/31	okres rzymski (kultura przeworska) - ślad osadnictwa nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
92	Orlina Mała	60-37	3/32	okres rzymski (kultura przeworska) - ślad osadnictwa
93	Orlina Mała	60-37	4/33	epoka brązu (kultura łużycka) - ślad osadnictwa nowożytność (kultura polska) - ślad osadnictwa
94	Kolonia Obory	61-36	1/31	? - ślad osadnictwa XV/XVI w. (kultura polska) - ślad osadnictwa
95	Kolonia Obory	61-36	2/33	? - ślad osadnictwa

96	Kolonia Obory	61-36	3/34	epoka kamienia/w. brąz - ślad osadnictwa ? - ślad osadnictwa
97	Ruda Wieczyńska	61-36	3/70	III okres wśr. (kultura polska) - punkt osadniczy

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie

terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od WWKZ.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 5), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Gizałki. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla

rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE GIZAŁKI	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • charakterystyczna i unikatowa zabudowa z darniowej rudy żelaza obiektów mieszkalnych i gospodarczych; • opracowana uchwała w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanych do rejestru zabytków położonym na terenie gminy Gizałki; • aktywna działalność Gminnego Centrum Kultury w Gizałkach; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody: użytki ekologiczne, pomniki przyrody; • Puszcza Pyzdrska, jako wyróżnik gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, w tym cmentarzy, postępujący proces ich niszczenia; • niewielkie środki budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; • tylko jeden obiekt wpisany do rejestru zabytków; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych); • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • niewykorzystanie potencjału turystycznego gminy i położenia.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; • duża ilość wolnych terenów inwestycyjnych (turystyka, usługi, handel, drobny przemysł); • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo - budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych;

<ul style="list-style-type: none"> • kreatywność inwestorów turystycznych; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • rozwój działalności gospodarczej/agroturystycznej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego. 	<ul style="list-style-type: none"> • słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna, spadek dochodów ludności wiejskiej; • pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne tj. dobro zabytku; • samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami; • inwestycje związane z pracami ziemnymi dla zabytków archeologicznych, np. kanalizacja, inwestycje drogowe, żwirownie, melioracje itp.
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
 - uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
 - podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4 - letni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji z zrealizowanych zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6 i 7.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Gizałki.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Gizałki.

Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Gizałki.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów. Ścisła współpraca z Gminnym Centrum Kultury w Gizałkach.	Ilość podjęcia wspólnych działań
	Zadania dla zabytkowych cmentarzy z terenu gminy: 1. Umieszczenie tablic zawierających historię obiektu; 2. Oznakowanie cmentarzy; 3. Ogrodzenie i uporządkowanie terenu.	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic, czy ogrodzono i uporządkowano objekty, ile, jakie poniesiono środki
	Oznaczenie pomników przyrody w terenie, wraz z umieszczeniem tablic informacyjnych o obiekcie.	Ilość oznakowanych obiektów, ilość tablic
	Zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dokumentów dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami przy opracowywaniu nowych dokumentów gminnych o charakterze strategicznym (planów miejscowych, strategii, programów).	Ilość zweryfikowanych dokumentów, udział w pracach planistycznych
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków	Umieszczenie na stronie internetowej gminy spisu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Stały nadzór nad dokumentami (ich aktualizacja).
	Oznakowanie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wraz ze zdjęciami, w Systemie Informacji Przestrzennej gminy Gizałki.	Czy wprowadzono objekty do systemu

	<p>Zadania dla gminnej ewidencji zabytków:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zakładanie nowych kart adresowych w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego jak aktualne formy ochrony; 3. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 4. Propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. 	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji
	<p>Uaktualnienie uchwały w sprawie określania zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym na terenie gminy Gizałki oraz sposobu ich rozliczania i kontroli wykonania zadań, o obowiązujące przepisy dające możliwość dotowania także obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.</p>	Czy uaktualniono uchwałę
	<p>Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji, wraz z ustawowym opracowywaniem sprawozdań z realizacji Programu.</p>	Weryfikacja podmiotów wskazanych w GPONZ do realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z określonymi zadaniami
<p>Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania</p>	<p>Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy.</p>	Ilość przeprowadzonych prac, ilość wydanych środków, ilość zaplanowanych zadań
	<p>Rewaloryzacja zabytkowych parków dworskich w Oborach i Szymanowicach, stanowiących własność gminy, polegająca m.in. na inwentaryzacji i pielęgnacji zabytkowego drzewostanu, usunięciu wtórnych form roślinności, zaburzających pierwotną kompozycję założenia, dostosowaniu elementów współczesnych takich jak: latarnie, ławki, kosze na śmieci, elementów małej architektury itp. do historycznej stylistyki.</p>	Ilość inwentaryzacji, ilość obiektów poddanych pielęgnacji, ile obiektów usunięto, czy postawiono nowe latarnie, ławki itp.

Podejmowanie działań mających na celu podnoszenie kwalifikacji pracowników urzędu	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Urzędu Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń, delegowanie pracowników na szkolenia	Ilość przeprowadzonych szkoleń, ilość osób uczestniczących, czy uczestniczących w szkoleniach zewnętrznych
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Udział w pracach planistycznych
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	Bieżący monitoring
	Aktualizacja Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy aktualizowano plan

Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Gizałki.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych. Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków. Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu. Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy.	Bieżące śledzenie obchodów rocznicowych związanych z wydarzeniami historycznymi
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych. Kontynuowanie zadań związanych z tworzeniem produktu turystycznego o nazwie Puszcza Pyzdrska, reaktywując historyczną nazwę terenu. Stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków, gdzie zostaną określone także warunki współpracy z właścicielami.	Publikacje na stronie internetowej gminy i w prasie lokalnej, działania organizacyjne, konsultacyjne, organizacja wystaw, konkursów

Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	
Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	
Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	
Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	
Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	
Wykupienie przez Urząd Gminy budynku pełniącego funkcję ewangelickiego domu modlitewnego i szkoły, ob. nieużytkowany, Orlina Duża nr 15, w celu przeprowadzenia remontu i utworzenia małego muzeum gminnego.	Czy wykupiono obiekt, jakie przeprowadzono prace, czy utworzono muzeum

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;

- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Gizałki;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

• Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu** - Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustala zasady i tryb postępowania przy ubieganiu się o dotację celową na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Wielkopolskiego, pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Środki finansowe na dany rok pozostające w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli lub posiadaczy zabytków. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego - udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. O dotację może ubiegać się podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku położonego lub znajdującego się na obszarze województwa wielkopolskiego. Z budżetu Województwa

Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów. Podstawą udzielenia dotacji jest prawidłowo złożony wniosek wraz z kompletem załączników. Kopie załączników należy potwierdzić na każdej stronie za zgodność z oryginałem wraz z wpisaniem daty potwierdzenia. Po przyznaniu dotacji Województwo Wielkopolskie zawiera umowę z beneficjentem, który zobowiązany jest do wykonania dotowanych prac w danym roku.

Zasady udzielania dotacji przez Województwo szczegółowo określają:

- Uchwała nr XXIX/409/08 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 1 grudnia 2008;
- Uchwała nr XLI/585/09 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 30 listopada 2009;
- Uchwała nr XLIII/629/10 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 stycznia 2010.

Środki z budżetu Starostwa Powiatowego w Pleszewie - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XLII/223/10 Rady Powiatu w Pleszewie z dnia 29 czerwca 2010 r. w sprawie określania zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze Powiatu Pleszewskiego oraz sposobu ich rozliczania i kontroli zleconych zadań.

Z budżetu powiatu pleszewskiego może być udzielana pomoc finansowa w formie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdujących się na terenie Powiatu, jeśli obiekt znajduje się w złym stanie technicznym oraz ma istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Środki z budżetu gminy Gizałki - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXI/174/2017 Rady Gminy Gizałki z dnia 7 listopada 2017 r. w sprawie określania zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym na terenie gminy Gizałki oraz sposobu ich rozliczania i kontroli wykonania zadań.

Dotacje mogą być udzielane, jeżeli zabytek znajduje się na stałe na obszarze gminy Gizałki, jest dostępny publicznie oraz posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe dla mieszkańców gminy Gizałki.

Wnioski należy składać w Urzędzie Gminy Gizałki w terminie do dnia 30 września roku poprzedzającego rok kalendarzowym, w którym dotacja ma być udzielona.

• **Konkurs „Zabytek Zadbany”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

Pełny regulamin konkursu wraz z kartą zgłoszeniową dostępny jest na stronie: http://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/Zabytek_zadbany/.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację

przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

• **Program Dom Kultury+**

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, tak jak wspomniałam, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019, Ochrona Zabytków**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez

wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej - <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2018/ochrona-zabytkow-archeologicznych.php>.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

• **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• **Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020**

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

• **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

• **Regionalny Program Operacyjny Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020**

Komisja Europejska w dniu 12 lutego 2015 r. przyjęła programy operacyjne na lata 2014 - 2020 dla dziewięciu polskich województw, w tym dla województwa wielkopolskiego.

Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej IV. Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

• **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Gmina Gizałki;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Gizałki.

Gmina Gizałki jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 2 obiektów zabytkowych. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 8).

Tabela nr 8. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy Gizałki

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1	Obory	park dworski
2	Szymanowice	park dworski

W miarę możliwości gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Wyrazem świadomej polityki Gminy Gizałki w zakresie ochrony zabytków są działania aktywizujące właścicieli obiektów zabytkowych. Cel ten jest realizowany w drodze przydzielania dotacji z budżetu gminy, na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. W ten sposób gmina realizuje zadanie własne rozumiane, jako dbałość o stan zachowania materialnego dziedzictwa kulturowego oraz tworzy podstawy partnerstwa publiczno - prywatnego, w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Jest to działanie, które stawia Gminę Gizałki wśród aktywnych i wyróżniających się jednostek samorządu terytorialnego zaangażowanych w ochronę dziedzictwa historii i kultury regionu.

Niezwykle istotne jest, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2019 - 2022 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy

projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Gizałkach;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu;
17. Chodyła Z., Zarys najstarszych dziejów osad olęderskich w Puszczy Pyzdrowskiej 1746 - 1793, Pyzdry 2013 r.;
18. Anders P., Gulczyński A., Jackowski J., Powiat pleszewski, Pleszew 1999 r.;
19. Kowalska W., Chodyła Z., Puszcza Pyzdrska. Olęderskie Dziedzictwo. Towarzystwo Kulturalne „Echo Pyzdr”, Pyzdry 2010;
20. Szwiec P., Katalog architektury regionalnej dla obszaru „Puszczy Pyzrowskiej”. Opracowanie badań naukowych przeprowadzonych jesienią 2009 roku. Pracownia Projektowania Detalu, Katedra Architektury i Urbanistyki, Wydział Architektury i Wzornictwa, Akademia Sztuk Pięknych w Poznaniu, Pyzdry - Poznań 2009;
21. Kowalska W., Puszcza Pyzdrska. Olęderskie tradycje budowlane. Towarzystwo Kulturalne „Echo Pyzdr”, Pyzdry 2011;
22. Burszta J. (red.), Kultura ludowa Wielkopolski, tom 1, Poznań 1960;
23. Andres P., Puszcza Pyzdrska - reaktywacja pojęcia, Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej, R. 15, 2013, z. 37/4, dostępny w Interencie: agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-be395a72.../c/Anders.pdf;
24. Schmidt J., Granica i stereotyp. Pogranicze zaborów w mentalności współczesnych Wielkopolan, Międzychód, 1997 r.;
25. Górska - Stericher J., Dizajn na ludowo, dostępny w Internecie: http://www.echo.nazwa.pl/data/modules/zdjecia/obr_dizajn.pdf;
26. <http://www.gizalki.pl/>;

- 27. www.stat.gov.pl/gus;
- 28. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel i zdjęć

- 1. Tabela nr 1. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Gizałki;
- 2. Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Gizałki;
- 3. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Gizałki;
- 4. Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych oraz obszarów ochrony archeologicznej z terenu gminy Gizałki;
- 5. Tabela nr 5. Analiza SWOT;
- 6. Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
- 7. Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
- 8. Tabela nr 8. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy Gizałki;
- 9. Zdjęcia nr 1, 2. Orlina Duża, cmentarz ewangelicki;
- 10. Zdjęcia nr 3, 4. Wierzchy, cmentarz ewangelicki;
- 11. Zdjęcie nr 5. Kolonia Obory, cmentarz ewangelicki;
- 12. Zdjęcia nr 6, 7. Białobłoty, cmentarz ewangelicko - augsburski;
- 13. Zdjęcia nr 8, 9. Szymanowice, cmentarz parafialny;
- 14. Zdjęcia nr 10, 11, 12. Szymanowice, kościół pw. Św. Jana Chrzciciela;
- 15. Zdjęcia nr 13, 14. Świerczyna, kościół filialny pw. św. Antoniego Padewskiego;
- 16. Zdjęcie nr 15. Orlina Duża nr 15.

Uzasadnienie
do uchwały nr IV/33/2019
Rady Gminy Gizalki
z dnia 27 lutego 2019 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Gizalki na lata 2019 – 2022”.

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) Wójt zobowiązany jest do sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami.

Opracowany Gminny program opieki nad zabytkami gminy Gizalki na lata 2019-2022 stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W Programie wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania tzw. priorytety szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Głównymi kierunkami powyższych celów jest ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, będącego elementem rozwoju gospodarczo - społecznego oraz promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Gizalki. Realizacja celów zawartych w programie poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W opracowaniu określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych - powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Zgodnie z przepisami cyt. powyżej ustawy niniejszy Program uzyskał pozytywną opinię Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Mając na uwadze powyższe, podjęcie niniejszej uchwały jest uzasadnione.

Wójt

Robert Łoza